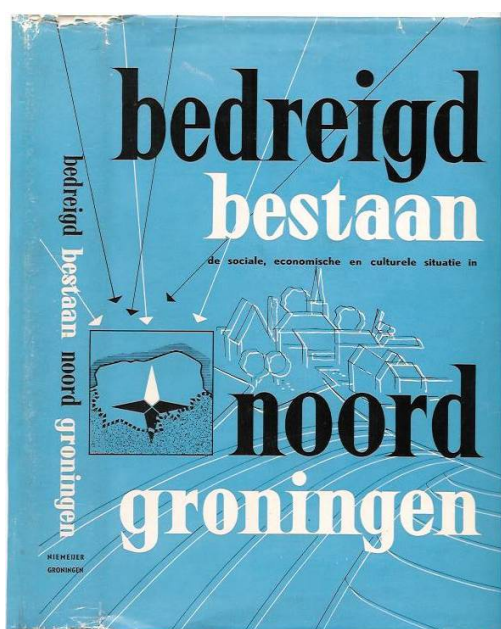

Vooronderzoek Bedreigd Bestaan

MOGELIJKHEDEN VOOR EEN HERHALING VAN HET
SOCIOGRAFISCH ONDERZOEK IN NOORD-GRONINGEN

7 mei 2008

drs. Jan Dirk Gardenier
Marije Nanninga MSc

CAB
Martinikerkhof 30
9712 JH Groningen
050 - 3115113
cab@cabgroningen.nl
www.cabgroningen.nl

Inhoud

INLEIDING	3
HOOFDSTUK 1 BEDREIGD BESTAAN 1959	6
1.1 Inleiding	6
1.2 Samenvatting Bedreigd Bestaan 1959	7
1.3 Analyse en positionering Bedreigd Bestaan	13
1.4 Oorspronkelijke gebiedsdefinitie Bedreigd Bestaan 1959	19
1.5. Leefbaarheidsindicatoren	20
HOOFDSTUK 2 HET PLATTELAND IN NEDERLAND	22
2.1 Problemen op het platteland	22
2.2 Beleid gericht op plattelandsontwikkeling	23
2.3 Aantrekkingskracht van het platteland	24
2.4 Verstedelijking van het platteland	26
2.5 Conclusie	27
2.6 Leefbaarheidsindicatoren	29
HOOFDSTUK 3 NOORD-GRONINGEN: DE VISIE VAN BELEIDSMAKERS	32
3.1 Provinciaal Omgevingsplan II (2006)	32
3.2 Programma Landelijk Gebied 'Kansen benutten' (2006)	34
3.3 Sociale Structuurschets Noord-Groningen (2002)	34
3.4 Beleidsdocumenten Noord-Groningen	35
3.5 Analyse & conclusie	36
HOOFDSTUK 4 VRAAGSTELLING BEDREIGD BESTAAN 2009	40
4.1. Vraagstelling	40
4.2. Onderzoeksmethodiek	42
HOOFDSTUK 5. OPBRENGSTEN VAN HET PROJECT	43
5.1. Expositie in museum het Hoogeland	43
5.2. Website	44
5.3. Boek	45
5.4. Film/documentaire	45
HOOFDSTUK 6 ORGANISATIE	46
6.1. Stichting Bedreigd Bestaan	46
6.2. Projectmanagement	46
6.3. Publiciteit	47
6.4. Comité van aanbeveling en Stichtingsbestuur	47
6.5. Curatorium	47
6.6. Burgemeesterforum	48

Inleiding

Bijna vijftig jaar geleden, in 1959, verscheen *Bedreigd Bestaan*, een sociografische studie naar de economische, sociale en culturele situatie in Noord-Groningen. De titel is een adequate samenvatting van de conclusie. Het bestaan in Noord-Groningen werd bedreigd door een krimpende bevolking en teruglopende werkgelegenheid, zo luidde het oordeel van de onderzoekers.

De landbouw en vooral de akkerbouw had zich in Noord-Groningen in de 19^e eeuw sterk ontwikkeld. Daarbij ontwikkelden de akkerbouwbedrijven zich tot bedrijven die de schaal van het familiebedrijf overstegen. De rijkdom van het gebied uit deze periode is nog zichtbaar in de grote herenboerderijen op het Hoogeland, de grote rentenierswoningen in de dorpen, maar ook in overheidsgebouwen als het gemeentehuis van Usquert dat door Berlage is ontworpen.

Dit is ook de achtergrond waartegen de studie '*Bedreigd Bestaan*' tot stand is gekomen. Een maatschappelijke en bestuurlijke bovenlaag van de bevolking constateerde aan het einde van de jaren 'vijftig dat het gebied haar vooraanstaande rol kwijt dreigde te raken. Vooral het vertrek uit het gebied en de teruglopende rol van de agrarische sector baarden grote zorgen en waren aanleiding voor de verwachting van een '*Bedreigd Bestaan*'.

'*Bedreigd Bestaan*' werd geschreven als een sociografische studie. Een sociografie is een sterk beschrijvende onderzoeksmethodiek, waarin de 'samenleving' in een bepaald gebied op een groot aantal dimensies wordt gekarakteriseerd. Twee decennia voor het verschijnen van *Bedreigd Bestaan*, in 1937, schreef de beroemde socioloog Hofstee een sociografie over het Oldambt.

Nu, bijna vijftig jaar later, staat het platteland weer volop in de belangstelling. Was het platteland jarenlang synoniem met achterstelling, onderontwikkeling, functieverlies en leegloop, de laatste jaren is er een kentering waarneembaar in het beeld van het platteland. Deze omslag is op verschillende plaatsen te herkennen. Een voorbeeld hiervan is de overweldigende belangstelling voor de tv-serie '*Boer zoekt vrouw*'. Blijkbaar is er een andere waardering gekomen in de perceptie van het platteland en haar bewoners. In dit voorbeeld wordt juist geappelleerd aan cliché beelden over het platteland, waar stugge hardwerkende mensen wonen in een rustige omgeving met veel ruimte. Van een geheel andere orde zijn de recent verschenen studies over het platteland van o.a. het SCP (2007), de SER (2005), de WRR (2002) en het Ruimtelijk Planbureau (2007). In al deze studies wordt de 'stand van zaken' op het platteland weergegeven, al dan niet in relatie tot de stedelijke omgeving; het platteland vervult functies op het gebied van recreatie en wonen voor de stad en de stad op haar beurt vervult functies op het terrein van werken en cultuur voor plattelandsbewoners.

Het is daarom niet alleen vanuit historische overwegingen interessant om te onderzoeken hoe Noord-Groningen zich heeft ontwikkeld na 1959 en na het schrijven van '*Bedreigd Bestaan*'. Een moderne studie naar Noord-Groningen en haar inwoners geeft ook de mogelijkheid om een nieuw perspectief op het gebied te ontwikkelen dat uitstijgt boven de waan van de dag en breder is dan alleen een politiek bestuurlijke opgave van gebiedsinrichting. Het geeft de mogelijkheid om een samenhangende beschrijving en analyse te geven van de economische structuur, de samenstelling en het profiel van de bevolking en de bestuurlijke context.

Nieuwe aanleiding voor het onderzoek

Ook nu, anno 2008, zijn er ontwikkelingen in Noord-Groningen en in de verhouding tussen Stad en Ommeland die het relevant maken om de toekomst te verkennen aan de hand van een aantal scenario's.

De recente publiciteit rondom het 'verdwijnen' van Ganzendijk laat zien dat de leefbaarheid en ontvolking op het Groningse platteland nog steeds actuele thema's zijn. Zowel de eerste besluiten om het dorp te slopen vanwege het gebrek aan inwoners en de slechte sociale omstandigheden, als het daarop volgende besluit om Ganzendijk toch te laten bestaan zijn illustratief voor de sociale complexiteit en de verschillende belangen die hier spelen.

Een andere ontwikkeling die uitnodigt tot nader onderzoek is het feit dat het gebied nieuwe bewoners aantrekt die niet direct gebonden zijn aan de regio. Het betreft hier mensen die zich vestigen in Noord-Groningen omdat het landschap en de sociale context van het platteland hen aantrekken. Zij kunnen hun werk overal doen, door de mogelijkheden van internet etc. Wonen, werken en recreëren kunnen zo in nieuwe ruimtelijke arrangementen worden georganiseerd. Voor een belangrijk deel betreft dit autonome ontwikkelingen. Ze maken echter wel nieuwe overwegingen noodzakelijk voor de overheid bij investeringen in het kader van economische structuurversterking en werkgelegenheid. Bij deze nieuwe combinaties van werken en wonen is de ontwikkeling van bedrijventerreinen minder vanzelfsprekend om werkgelegenheid te creëren, omdat veel nieuwe werkgelegenheid buiten deze bedrijventerreinen ontstaat.

Door de toegenomen mobiliteit blijkt dat de afstand voor woon-werk verkeer, de pendel, in tijd door de jaren gelijk blijft. De afstand neemt echter wel toe. Dit maakt dat inwoners van Noord-Groningen in een veel groter gebied hun werk kunnen vinden en toch in de regio kunnen blijven wonen. Ook deze ontwikkeling is relevant omdat werken en wonen in dit geval juist wel steeds meer en over grote afstand gescheiden worden. De werkgelegenheid voor de bewoners is daarmee steeds minder afhankelijk van bedrijvigheid in het gebied.

Het ligt bovendien voor de hand om met deze kennis een blik vooruit te wagen. Niet om de toekomst te voorspellen, maar als een verkenning van een aantal scenario's voor de toekomst, elk gebaseerd op een eigen trend en ontwikkeling.

In deze voorstudie zal de haalbaarheid van het uitvoeren van een dergelijk onderzoek verkend worden. Daarbij zullen achtereenvolgens de studie 'Bedreigd Bestaan' uit 1959, de meest recente literatuur over 'stad en ommeland' en de beleidstudies worden besproken. In het vierde hoofdstuk zal een kader worden beschreven waarin de onderzoeksvragen ontwikkeld kunnen worden. De laatste hoofdstukken gaan vervolgens in op de meer organisatorische en financiële aspecten van een dergelijke onderneming.

Het CAB, een onderzoeks- en adviesbureau op het terrein van arbeidsmarkt en regionale economie, heeft het initiatief genomen tot deze voorstudie. Daarbij is een groep van deskundigen gevraagd om mee te denken bij de opzet en indien mogelijk een opdrachtgeversrol te vervullen bij het uitvoeren van een nieuwe studie naar Noord-Groningen. Deze groep mensen bestaat uit: Ir. M.A.E. Calon, gedeputeerde ruimtelijke ordening van de provincie Groningen en akkerbouwer, Ir. H.E. Clevering, akkerbouwer te Warffum en voormalig voorzitter RvB Royal Cosun, Drs. L. Dijkema, voorzitter VNO-NCW Noord en directeur Koninklijke Van Gorcum, Drs. S. van Genuchten, directeur

museum het Hoogeland Warffum, Dhr. E.A. Groot, Burgemeester gemeente Appingedam en voorzitter Stichting Huis van de Groninger Cultuur, Dhr. H.D. Post, directeur Groningen Seaports, prof. Dr. J. van Dijk, hoogleraar regionale arbeidsmarktanalyse, Prof. Dr. M.G.J. Duijvendak, hoogleraar regionale geschiedenis en Dr. A.C. Glebbeek, universitair hoofddocent arbeidssociologie.

Deze voorstudie is mede mogelijk gemaakt dankzij een bijdrage van het Loket Leven-de Dorpen van de provincie Groningen.

Hoofdstuk 1 Bedreigd Bestaan 1959

In het volgende hoofdstuk wordt een beknopte samenvatting gegeven van het onderzoek Bedreigd Bestaan uit 1959. Om de mogelijkheden voor een nieuw onderzoek Bedreigd Bestaan te verkennen, is een goed inzicht nodig in het onderzoek van vijftig jaar geleden. Ook wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de verwachtingen van de toenmalige onderzoekers. Zijn deze verwachtingen uitgekomen of bleek het uiteindelijk wel mee te vallen met het 'bedreigde bestaan' van Noord-Groningen?

1.1 Inleiding

In 1955 richtten de heren J.W. Geertsema (burgemeester van Warffum), G.R. Meijer (landbouwer en bestuurder waterschap), R.E. Siemens (landbouwer), C.N. Smit (kandidaat notaris) en T.J. Tammens (landbouwer en bestuurder) de stichting Noord-Groningen op, met als doelstelling: Het verder ontsluiten van Noord-Groningen en het bevorderen van de economische, sociale en culturele belangen van dit gebied. Er worden tentoonstellingen, lezingen en excursies georganiseerd en acties gevoerd. Daarbij ervaart men echter steeds meer het gemis van een duidelijk te volgen koers die de activiteiten van de stichting zou kunnen verbinden en een visie op het gebied zou kunnen formuleren.

In 1956 wordt daarom een begin gemaakt om de mogelijkheden te verkennen om een onderzoek te doen 'dat de gehele samenleving in Noord-Groningen zo duidelijk mogelijk zou analyseren'. In 1957 wordt een curatorium ingesteld met daarin prof. Dr. P. J. Bouman van het sociologisch instituut, Ir. J. Dieperink van de provinciale planologische dienst, ir. U.S.F. Joustra van de NETO, J.C. Lindeboom, van de stichting Noord-Groningen, drs. J.H.W. Lijfering van de afdeling sociologie en sociografie van de Landbouwhogeschool te Wageningen en dr. M.A.J. Visser van het Landbouw-Economisch Instituut.

Twee jaar later in 1959 verschijnt het hoofdrapport van het onderzoek onder de titel 'Bedreigd Bestaan'. De stichting wil met dit onderzoek de inwoners van Noord-Groningen een spiegel voorhouden, de gemeentebesturen en het provinciaal bestuur van belangrijke informatie over het gebied voorzien en uiteindelijk wil men ook dat de 'Centrale Overheid' kennis zal nemen van dit rapport. "De noordelijke periferie van ons vaderland eist bijzonder aandacht, omdat het **bestaan** in dit – van oorsprong welvarend – gebied, zowel in economische als in maatschappelijke zin in ernstige mate wordt **bedreigd**" (de vetgedrukte woorden staan ook vetgedrukt in de oorspronkelijke tekst).

De stichting is zelf erg tevreden over het rapport: "Het geheel overziende is deze studie naar onze mening van grote waarde, omdat van dit rapport een prikkel uitgaat om naar verbetering, ontwikkeling en vernieuwing te streven".

In de inleiding van het rapport doen de schrijvers een beroep op de algemeen bekend veronderstelde idee dat er "bij velen een gevoel van twijfel omtrent de toekomst van het gebied heerst. Er zijn tekenen die er op wijzen, dat op remming van de verdere ontwikkeling moet worden gerekend, of (...) die op een mogelijke aantasting van het bereikte welvaartspeil wijzen". Toch geniet Noord-Groningen nog de reputatie een welvarend landbouwgebied te zijn met moderne, grote akkerbouwbedrijven op zeer vruchtbare klei- en zavelgronden.

Aan het onderzoek liggen 5 vragen ten grondslag:

1. Noord-Groningen heeft een opvallend groot vertrekoverschot. Waaraan is dit toe te schrijven? Is het mogelijk en wenselijk deze migratie te stuiten of in bepaalde banen te leiden?
2. Een der meest opvallende verschijnselen, intern maar ook in verband met de zojuist genoemde migratie, is de vlucht uit de landarbeid. Zal deze zich voortzetten?
3. De economische en sociaal-culturele ontwikkeling van Noord-Groningen zou in sommige opzichten achter blijven bij die in veel streken van ons land. Is dit vermoeden juist? Zo ja, welke oorzaken liggen hieraan ten grondslag en welke middelen worden aangewend om in deze toestand verbetering te brengen?
4. Noord-Groningen telt zeer vele grote en kleine dorpen. Voor een aantal kleine dorpen is duidelijk een achteruitgang te constateren, tot uiting komend in een daling der bevolking en een inkrimpen van de middenstand. In hoeverre is er sprake van functieverlies? Welke mogelijkheden biedt 'schaalvergroting' voor de middelgrote en voor de grote dorpen?
5. Noord-Groningen is een agrarisch gebied. In welke mate kan deze streek industrievestiging verwachten en welke invloed zal ze ondergaan van naburige industriegebieden?

Men verwacht dat deze problemen niet typisch zullen zijn voor Noord-Groningen, maar veronderstelt toch dat de specifieke omstandigheden, zeer veel kleine dorpen en de nawerking van sociale tegenstellingen uit het verleden, extra kwetsbaar zullen maken voor deze ontwikkelingen.

In de periode na de Tweede Wereldoorlog doen zich nog steeds dezelfde maatschappelijke verschijnselen voor; het binnendringen van 'levensvormen' die vreemd waren aan de plattelandssamenleving; de bevolking raakt gewend aan een gestegen welvaartspeil; ondanks de sterk gestegen lonen van de landarbeiders blijft de industrie een aantrekkelijke werkgever. Daarnaast noemt men de beweeglijkheid (migratie) van de dorpsmiddenstand en de verandering in de landbouwtechniek. Deze laatste is oorzaak en gevolg van een minder arbeidsintensieve vorm van bedrijfsvoering door de mechanisatie. De herenboer begint weer een werkboer te worden.

1.2 Samenvatting Bedreigd Bestaan 1959

Uit de hoofdstukopbouw van **Bedreigd Bestaan** blijkt het caleidoscopische karakter van het toenmalige onderzoek. Achtereenvolgens worden behandeld: de bevolking, land- en tuinbouw en visserij, de niet-agrarische werkgelegenheid, werkgelegenheidsvraagstukken, Noord-Groningen van een afstand gezien, aspecten van de plattelandssamenleving met name in het grote dorp, het kleine dorp, culturele verzorging, versterking van de dorpsamenleving en tenslotte het agrarisch klimaat. Hieronder zullen we elk van deze hoofdstukken kort samenvatten.

De bevolking

Noord-Groningen wordt in zijn bestaan bedreigd omdat de bevolking sneller afneemt dan in andere gebieden. Dit wordt veroorzaakt door een sterkere migratie dan elders en een grote conjuncturele gevoeligheid voor de ontwikkelingen in de industrie en de landbouw: bij een sterke industrie wordt de migratie versterkt, een sterke landbouwsector houdt de bevolking langer in het gebied. Daarbij geldt bovendien dat in de loop van de 20ste eeuw het aantal personen dat zich in Noord-Groningen vestigt snel afneemt. Interessant is dat hoewel de migratie in Noord-Groningen hoog is ten opzichte

van andere gebieden in Nederland toch ruim een derde van de vertrekkers binnen de Groninger bouwstreek blijft en tweederde zelfs binnen de provincie.

Wat vooral zorgen baart, is dat het vertrekoverschot voor het grootste deel bestaat uit mannen en vrouwen in de leeftijd van 15 tot 29 jaar. Voor hen geldt met name dat migratie een mogelijkheid is om zich zelfstandig te vestigen of zich te ontwikkelen op een manier waarvoor Noord-Groningen geen kansen biedt. Hier wordt al de vergrijzing benoemd. Daarnaast veronderstelt men dat de kleine dorpen (dorpen met minder dan 350 inwoners) extra kwetsbaar zullen zijn voor deze ontwikkeling. Uit het onderzoek blijkt immers dat tussen 1930 en 1947 vooral de grote dorpen groeien. Het landelijk gebied krimpt en de kleine dorpen groeien verreweg het minst. Tussen 1947 en 1956 doet zich een krimp voor, hoofdzakelijk in het landelijk gebied en de kleine dorpen.

Het woningbouwbeleid, dat in modernisering en in omvang achterblijft ten opzichte van het Westen, is voor een aantal bewoners het laatste zetje dat nodig is om uit het gebied te vertrekken.

Land- en tuinbouw

In de landbouw ziet men een afname van de bedrijfsgrootte; meer nauwkeurig een toename van kleinere bedrijven en een afname van grote bedrijven van meer dan 50 hectare, die typerend voor Noord-Groningen werden geacht. Dit wordt verklaard door de landarbeiderswet, die landarbeiders het recht geeft op fatsoenlijke behuizing en een vastgelegd aantal vierkante meters, die hen de mogelijkheid geeft hun eigen stukje grond te gebruiken. Mede op basis hiervan wordt de toename van het aantal tuindersbedrijven (vaak als nevenactiviteit) verklaard. Kleine bedrijven werden namelijk gesticht op grond die eerder los werd verhuurd. De bedrijfsgrootte in de landbouw nam af door het splitsen van grote bedrijven ofwel door opvolging ofwel door een grotere kapitaalsbehoefte (het land werd verkocht en terug gehuurd).

In de noordelijke bouwstreek is men al langer gewend aan personeel in loondienst. In het Westerkwartier en de centrale weidestreek is het landbouwbedrijf nog meer een familiebedrijf. Door mechanisatie en ook door het vertrek van de jonge beroepsbevolking wordt de landbouw steeds kapitaalsintensiever en minder arbeidsintensief. De verwachting is dat deze trend in de nabije toekomst zal versterken.

De tuinbouw is in Noord-Groningen vooral rondom enkele dorpen te vinden; Loppersum, Uithuizen, Eenrum en Bedum. In vergelijking met de landbouw is zij zeer klein. Dit wordt dan ook gezien als een grote kwetsbaarheid. Veel tuinbouwbedrijven zijn nevenactiviteiten. Dat wil zeggen dat het niet de enige of voornaamste bron van inkomsten is. Bovendien ontbreekt het door de kleine schaal en geringe concentratie aan een economische en logistieke infrastructuur.

Aan de visserij, die alleen in Zoutkamp en Noordpolderzijl (Usquert) wordt beoefend, wijdt men slechts een enkele zin. Men ziet nog wel perspectief voor de visserij in Zoutkamp, men name na een 'heroriëntatie'. In Noordpolderzijl wordt een sanering gesuggereerd bij gebrek aan levensvatbaarheid.

De niet-agrarische werkgelegenheid

Ook de niet-agrarische werkgelegenheid is in Noord-Groningen lang afhankelijk geweest van de landbouw. Er is nooit grootschalige industrie tot stand gekomen. De landbouwverwerkende industrie, suikerbieten en strokarton, is met name buiten het gebied gelokaliseerd. De nijverheid heeft ook in de jaren vijftig nog een ambachtelijk

karakter. Het grootste bedrijf met meer dan 200 medewerkers is een zuivelbedrijf. Slechts in 6 van de 17 benoemde bedrijfklassen komen bedrijven voor met meer dan 10 werknemers. De industrie die aanwezig is in het gebied is geconcentreerd in een ring rond de stad en rondom Delfzijl en Appingedam. In deze gebieden wonen en werken naar verhouding meer jongeren.

Het gebied is door zijn perifere karakter en gebrekkige infrastructuur niet aantrekkelijk als vestigingsgebied voor industrie. Sterker nog uit een enquête onder ondernemers in het gebied door de NETO blijkt dat ongeveer de helft elders goedkoper zou kunnen produceren. Het industriële spreidingsbeleid tussen 1952 en 1958 zou teveel ingezet hebben op de vermeende lage kosten in het plattelandsgebied voor de industrie, terwijl bleek dat bedrijven vooral een stedelijke omgeving zochten vanwege een gedifferentieerde arbeidsmarkt en een grotere concentratie van dienstverleners en toeleveranciers. De onderzoekers achten daarom 'de kans op industrialisatie van enige omvang in het agrarisch gebied in het noorden van de provincie Groningen zeer laag'.

Zij introduceren hier het begrip 'agrarisatie'. Jammer genoeg wordt niet precies uitgelegd wat men hiermee bedoelt. De indruk bestaat dat men, na analogie van de industrialisatie, de agrarisatie ziet als een mogelijkheid om de arbeidsmarkt en de samenleving in Noord-Groningen mee te kunnen nemen in de vaart der volkeren. De industrialisatie in de jaren vijftig is synoniem met ontwikkeling, hoge lonen en geschoolde banen en grootschalige kapitaalintensieve bedrijvigheid waarin moderne arbeidsverhoudingen en -omstandigheden gelden. De onderzoekers van Bedreigd Bestaan lijken met agrarisatie een soortgelijke dynamiek te willen bewerkstelligen. Nu echter zonder fabrieken, maar met moderne en grote landbouwbedrijven en aanverwante bedrijven en diensten. Deze sluiten goed aan bij het karakter en de historie van het gebied en zijn naar verwachting eenvoudiger te realiseren dan een industrialisatie van het gebied. Zo kunnen jonge mensen worden behouden met goedbetaalde en moderne banen.

Ambacht en detailhandel

In de jaren vijftig constateert men al enkele decennia van achteruitgang in het aantal ambachtelijke en detailhandelsbedrijven. Functies verdwijnen niet alleen, ze worden soms ook gecombineerd of opnieuw ingevuld. Tegelijkertijd zijn er echter 'harde' grenzen aan de mogelijkheden van de dorpsmid om zich te verbreden tot reparateur van ingewikkelde huishoudelijke apparaten en landbouwmachines. Men constateert dat veel middenstanders er eerder voor kiezen om de handdoek in de ring te gooien door hun bedrijf op te heffen, dan om te investeren in aanbod en keuzemogelijkheden die aan de veranderende smaak van de klanten tegemoet komen.

De grote afname van bedrijven wordt vooral op het conto geschreven van de nieuwe AOW, die ook voor middenstanders 'pensionering' mogelijk maakt, en de gestegen lonen die neveninkomsten uit detailhandel minder noodzakelijk maken.

Voor de toekomstverwachting van de detailhandel gaat men uit van een gelijkblijvende bevolking zodat het perspectief somber is. Wel opvallend is de conclusie dat de middenstand in kleine dorpen niet ten dode is opgeschreven, iets wat ook de onderzoekers zelf verrast. Over de hele linie zal het aantal bedrijven echter blijven afnemen omdat met niet kan inspelen op de veranderende vraag en nieuwe consumptiepatronen. Het voorland is een aantal gemeenten waarin geen 'middenstandsapparaat' meer over is.

Werkgelegenheidsvraagstukken

Ook in Noord-Groningen groeit de dienstensector na de Tweede Wereldoorlog, al is dan nog steeds bijna 50% van de beroepsbevolking werkzaam in de landbouw. Met een vooruitziende blik verwacht men dat "de dienstensector ook in de toekomst een steeds groter aandeel van de beroepsbevolking tot zich zal trekken". Men verwacht een afnemende werkgelegenheid niet alleen in de landbouw, maar ook in de andere sectoren. Daarbij voorziet men knelpunten in de beschikbaarheid van voldoende geschoold personeel, met name in het onderwijs en bij gemeenten.

Door de toegenomen mobiliteit wordt de pendel van belang. De pendel is hoofdzakelijk nog binnengemeentelijk, maar in gemeenten grenzend aan industriegebieden wordt de pendel als redding van het kleine dorp genoemd. Deze mogelijkheid van de pendel om het platteland leefbaar te houden wordt als zeer bescheiden ingeschat en kan alleen in combinatie met voldoende en hoogwaardige nieuwbouw van woningen structureel blijven.

Tenslotte ziet de Stichting Noord-Groningen ook voor zichzelf een rol weggelegd om het vreemdelingenverkeer in het gebied te promoten. Het is interessant dat de landschappelijke en cultureel-historische waarden van het gebied ook toen al in beeld waren om (dag)toeristen te trekken.

Noord-Groningen van een afstand gezien

Het zesde hoofdstuk uit *Bedreigd Bestaan* is een van de meest interessante en intrigerende. Hier worden vertrekkers en blijvers geïnterviewd uit Noord-Groningen naar twee gebieden: de huidige Randstad en de Noordoostpolder. De verwachting was dat deze mensen met "enige distantie" naar het gebied zouden kunnen kijken en tegelijkertijd een vergelijking met hun huidige omstandigheden zouden kunnen maken.

De waarde van dit hoofdstuk bestaat vooral daarin dat door de vele citaten een 'menselijk' beeld ontstaat van de tot dusver zeer statistisch onderbouwde analyse van het gebied. Uit de interviews komen ook motieven voor gemaakte keuzes naar voren. Bijvoorbeeld dat vakkennis en promotie eigenlijk alleen buiten het gebied verzilverd of benut kunnen worden. Ook wordt over het algemeen niet-agrarisch werk, zeker als het vaste banen betreft in tegenstelling tot seizoenswerk in de akkerbouwgebieden, hoger gewaardeerd.

Ook de sociale controle en de scheiding van de samenleving langs lijnen van confessie en status blijken voor velen een reden te zijn om hun heil elders te zoeken. In de meeste gevallen ook naar tevredenheid. Ook hier komt de woningnood en de beschikbaarheid van goede woningen buiten het gebied nogmaals naar voren als een belangrijk motief tot migratie. De onderzoekers spreken hier van een mogelijke ontwikkeling tot een 'steriele gemeenschap' die voor velen reden was om te vertrekken.

Aspecten van de plattelandssamenleving met name in het grote dorp

Aan de hand van statistieken van de NETO worden de dorpen Leens, Loppersum en Spijk nader onderzocht op beroepsstructuur, mobiliteit en forensisme. Dit wordt aangevuld met sociaal onderzoek door het Sociologisch Instituut.

Men komt tot de conclusie dat specialisatie van functies in de landbouw ten gevolge van de mechanisering uiteindelijk minder gemotiveerde en betrokken arbeiders met hart voor de zaak zal opleveren. Voor wat betreft de klassen- en standentegenstellingen gebruikt men het ook tegenwoordig vaak gebezigde begrip van 'beelden' in plaats

van de werkelijkheid. De emotionele beleving van deze tegenstelling is daarom belangrijker dan feitelijk te constateren opdelingen van de samenleving.

Ten gevolge van 'het gespleten dorpsleven' langs horizontale en verticale structuren komen er in het verenigingsleven veel doublures voor. Als voorbeeld hiervan worden de boeren-, middenstands- en arbeiderstoneelverenigingen genoemd. De complexiteit neemt nog toe vanwege de doublures uit levensbeschouwelijke diversiteit die het verenigingsleven opdeelt in hervormd en vaak twee gereformeerde smaken.

Het kleine dorp

Ook al in de jaren vijftig wordt de menselijke maat gewaardeerd. "De kracht van het kleine dorp ligt nog steeds in de relatief gunstige tussenmenselijke verhoudingen". Er zijn minder standsverschillen; sociale controle wordt positief gewaardeerd; de verhouding tussen werkgever en werknemer is relatief gunstig – deels verklaard uit tactische overwegingen van de boeren om hun 'schaarse' landarbeiders te behouden; boeren houden zich afzijdig van het dorpsleven en richten zich eerder op het grote dorp; veel kleine dorpen zijn 'arbeidersdorpen' waar de arbeiders een nieuwe status hebben verworven, onder andere door hun nieuwe zelfbewustzijn; in het verenigingsleven zijn boeren, middenstanders en arbeiders gelijk vertegenwoordigd; er zijn nog resten van de traditionele boerenhulp te herkennen hoewel dit minder wordt.

De levenskracht wordt beoordeeld aan de hand van:

- bevolkingsgroei;
- particuliere woningbouw;
- activiteiten tot verkrijgen van nutsvoorzieningen;
- positieve waardering van het agrarisch bedrijf;
- optimistische opvattingen over de toekomstmogelijkheden van het dorp en de dorpelingen zelf;
- een zelfstandige houding ten opzichte van het meest naburige hoofddorp;
- offervaardigheid voor het behoud van een school en voor het in stand houden van verenigingen;
- bindingen in een betrekkelijk homogeen kerkelijk milieu; het ontbreken van uitwassen van richtingstrijd.

Culturele verzorging

De studie definieert cultuur in dit hoofdstuk in engere zin. De totale studie Bedreigd Bestaan behandelt de 'plattelandscultuur'. Hier wordt cultuur vooral gezien als "activiteiten in groepsverband die de vorming van de mens op naschoolse leeftijd tot doel hebben, zowel wat de overdracht van niet-vakspecialistische kennis betreft als het wekken of in stand houden van kunstzin."

Eenzijds noemt men Noord-Groningen hier als een gebied waar de invloed van de verstedelijking op het platteland nog niet in alles is doorgedrongen, anderzijds introduceert men hier de culturele nivellering die de verschillen tussen stad en platteland kleiner maken. De verspreiding van de cultuur kan dankzij moderne communicatiemiddelen net zo gemakkelijk op het platteland als in de stad tot stand komen. Met nadruk wordt hier genoemd dat het hier nivellering betreft en geen nabootsing van de stad. "In ons hele gebied van onderzoek was bij elke steekproef iets van het ongeduld merkbaar waarmee op de vervulling van velerlei wensen wordt gewacht".

Men wil de culturele verzorging vooral analyseren met in het achterhoofd de lacunes voor een doelgerichte cultuurpolitiek op het platteland. Deze lacunes bestaan uit een

organisatorische verbrokkeling, een gebrek aan voldoende deskundige leiders en een gebrek aan goed geoutilleerde verenigingsgebouwen.

Dit hoofdstuk heeft een ander karakter dan de rest van de studie omdat het eerder een normatief dan een beschrijvend karakter heeft. Bovendien is het erg gericht op beleidsuitvoering op het terrein van cultuurpolitiek.

Versterken van de dorpsamenleving (community organization)

'Community organization' is een begrip dat in de jaren vijftig recent is overgenomen uit Amerika. Het is gebaseerd op de zelfwerkzaamheid van de bevolking. "Deze maatschappelijke opbouw kan worden gedefinieerd als 'de kunst om op democratische wijze samenwerking op te bouwen in een sociaal proces, waarbij burgers volledig deelnemen aan de vormgeving van hun eigen samenleving en aan de oplossing van hun eigen problemen'. Bij de bevolking zelf zal een proces van bezinning en gesprek op gang moeten komen. Dit proces wordt begeleid door een 'community organizer'.

Het onderzoek Bedreigd Bestaan wordt hier expliciet genoemd als een voorwaarde om de eigen bevolking te betrekken bij de maatschappelijke opbouw. Door de resultaten van het onderzoek met de bewoners van het gebied te bespreken kan men tot programma's van actie komen. Hier zien de auteurs aarzelingen bij de bevolking om actief te participeren. Zij benadrukken dan ook dat naast een rationeel ook en vooral een *emotioneel appèl* (cursivering Bedreigd Bestaan) moet worden gedaan.

Agrarisch klimaat

In dit laatste hoofdstuk, voor de conclusies en aanbevelingen, wordt het begrip agrarische nogmaals naar voren gebracht. Zoals al eerder beschreven is dit in feite een analogie op de industrialisatie. Agrarisch klimaat wordt hier dan ook gezien als "het gehele complex van materiële en psychische factoren die in een landbouwgebied, als structureel eenheid gezien, harmonische samenlevingsvormen in stand houden of tot stand brengen." Hier ziet men aanknopingspunten voor beleid. In de lijn van de voorafgaande twee hoofdstukken komt de studie daarmee op een terrein waarvan ze in de inleiding aangeeft enige afstand te willen bewaren: het formuleren van beleidsaanbevelingen om de dreiging tegemoet te treden.

Hierbij introduceert men het begrip van sociale structuur volgens Gurvitch:

1. de waarneembare oppervlakte, bijvoorbeeld nederzettingvormen, verkaveling van de grond, verspreiding en grootte van de landbouwbedrijven en zoveel meer dat voor statistische formulering, kartering, fotografische weergave of nauwkeurige beschrijving in aanmerking komt.
2. organisatievormen, bijvoorbeeld wat de uitoefening van eigendomsrechten betreft. Ondernemingsvormen, door wet of gewoonte geregelde arbeidsverhoudingen, bestuursformatie, enz.
3. gedragsregels en levensgewoonten, speciaal voor zover ze tussenmenselijke verhoudingen beheersen;
4. nog dieper gelegen: normen, in het bijzonder de zeden en gewoonten, die het cultuurpatroon of de levensstijl van kleine of grote gemeenschappen in stand houden;
5. geloofssymboliek, onbewuste gevoelswaarden of 'attitudes', doorgaans diep verankerd in het verleden.

In de ogen van de onderzoekers is het agrarisch klimaat in Noord-Groningen blijvend geschaad door het samenvallen van de in Bedreigd Bestaan beschreven economische en sociologische ontwikkelingen. Men waarschuwt de beleidsmakers alvast dat men

niet dezelfde fout moet maken als in het industrialisatiebeleid, dat voornamelijk technisch economisch benaderd is. Het gaat er hierom de dorpssamenleving te betrekken. Het vergt een planning op de langer termijn. "geen geforceerde ordening, maar wel een krachtig beleid."

1.3 Analyse en positionering Bedreigd Bestaan

"Dit geeft hoop voor de toekomst" is de laatste zin van het rapport. Het komt daarmee letterlijk tot een hoopvolle conclusie voor Noord-Groningen. De brede verkenning van de samenleving in Noord-Groningen heeft zo niet alleen de bedreiging overtuigend geanalyseerd, maar heeft ook de oplossing hiervoor aangereikt. Men wil het agrarische karakter gebruiken als springplank naar de toekomst. Industrialisatie of inzetten op een diensteneconomie acht men niet realistisch. Nee, men weet met veel gevoel voor de specifieke kenmerken van het gebied en de sociale structuur een oplossing aan te bieden die 'the best of both worlds' combineert; de agrarische basis die bij uitstek past bij de bedrijvigheid in Noord-Groningen en de moderne verhoudingen, arbeidsomstandigheden, technologische ontwikkeling en exportoriëntatie van de industrie.

Men heeft zo van het nadeel van het gebied, een eenzijdige afhankelijkheid van de agrarische sector met de daarmee samenhangende en onderliggende demografische gevolgen, een voordeel gemaakt. Agrarisatie is juist niet alleen bedoeld als een industrialisatie van de landbouw, maar eerder als een modus om ontwikkeling en dynamiek in de plattelandssamenleving te introduceren. In andere gebieden is het wel beter mogelijk om deze ontwikkeling en dynamiek aan de hand van de industrialisatie te creëren.

We kunnen de agrarisatie van eind jaren vijftig opvatten als een sociaal en economisch ontwikkelingsperspectief. Hierin vormt de ontwikkeling van een moderne agrarische sector het aangrijpingspunt voor een bredere maatschappelijke visie, waarin het corporatisme van de christendemocraten en het collectivisme vanuit sociaaldemocratische hoek elkaar vinden. Immers, een moderne agrarische sector stelt hoge eisen aan de (technische) opleiding van de bevolking. In het kielzog kunnen zaken als huisvesting, gezondheidszorg etc. geregeld worden.

Verder biedt agrarisatie ruimte aan allerlei nieuwe arrangementen: productie, inkoop- en verkoopcoöperaties, ruilverkaveling en publiek-private samenwerking binnen productschappen.

Op de achtergrond spelen twee belangrijke ontwikkelingen. Enerzijds ontstaat de 'doorbraak gedachte', de idealistische poging om in het Nederland van na de oorlog af te rekenen met starre verhoudingen in het verzuilde Nederland van voor de oorlog. Anderzijds bieden de functionalistische opvattingen binnen de opkomende sociologie een waardenvrij (als in niet uitgesproken christelijk, sociaaldemocratisch of kapitalistisch) theoretisch kader om allerlei vormen van 'social engineering' in onder te brengen.

Juist de agrarische sector is op dit vlak een prachtige speeltuin voor de politici, wetenschappers en ingenieurs uit die tijd. De Noordoostpolder ligt net droog en vraagt om een agrarische, economische en sociale invulling.

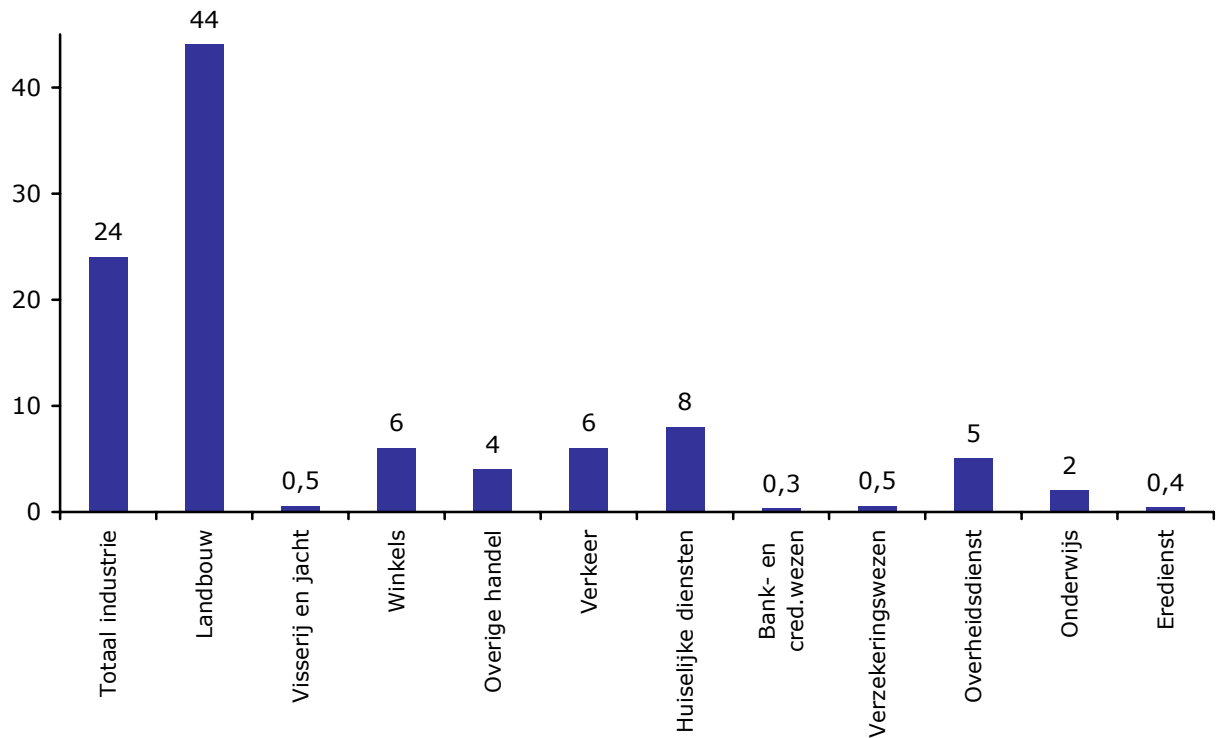
Als men na bijna vijftig jaar terugkijkt op Bedreigd Bestaan vallen naast de verbluffende parallellen met de huidige beleidsagenda vooral de zeer regionale focus op het

gebied op. De oplossing van agrarisatie is ook alleen goed te begrijpen en te beoordelen als men de notie van een sociaaleconomisch onafhankelijke regio (een sociaaleconomische en culturele 'autarkie'), die impliciet ten grondslag ligt aan Bedreigd Bestaan, opmerkt. Wij willen niet beweren dat de agrarische sector in Noord-Groningen in de jaren 'vijftig van de vorige eeuw een uitsluitend regionale oriëntatie had. Ook toen was het gebied al bekend vanwege de grote export van onder andere pootaardappelen. Wij doelen hier veel meer op een politiek-bestuurlijk perspectief waarbij men er vanuit ging dat wonen, werken en recreëren allemaal in hetzelfde ruimtelijke gebied moesten plaatsvinden. Forensisme werd dan ook als een noodoplossing gezien, eigenlijk zou men binnen de gebieds- of liever nog de gemeentegrenzen moeten (kunnen) werken.

Nu, in 2008, is forensisme in Noord-Groningen vele malen groter dan ten tijde van Bedreigd Bestaan en is de bevolking voor een aanzienlijk deel niet gebonden aan de werkgelegenheid in het gebied. Om deze reden is het niet meer goed voor te stellen een gebied als Noord-Groningen te beschrijven zonder expliciet in te gaan op de relaties van het gebied en haar bewoners met de directe omgeving, de stad Groningen, Delfzijl en Appingedam (Uit cijfers blijkt dat van de gemeenten van Noord-Groningen die aan de stad grenzen 19%-35% van de werkzame beroepsbevolking niet werkzaam is in de eigen woongemeente) en zonder de invloeden uit nationaal en Europees beleid.

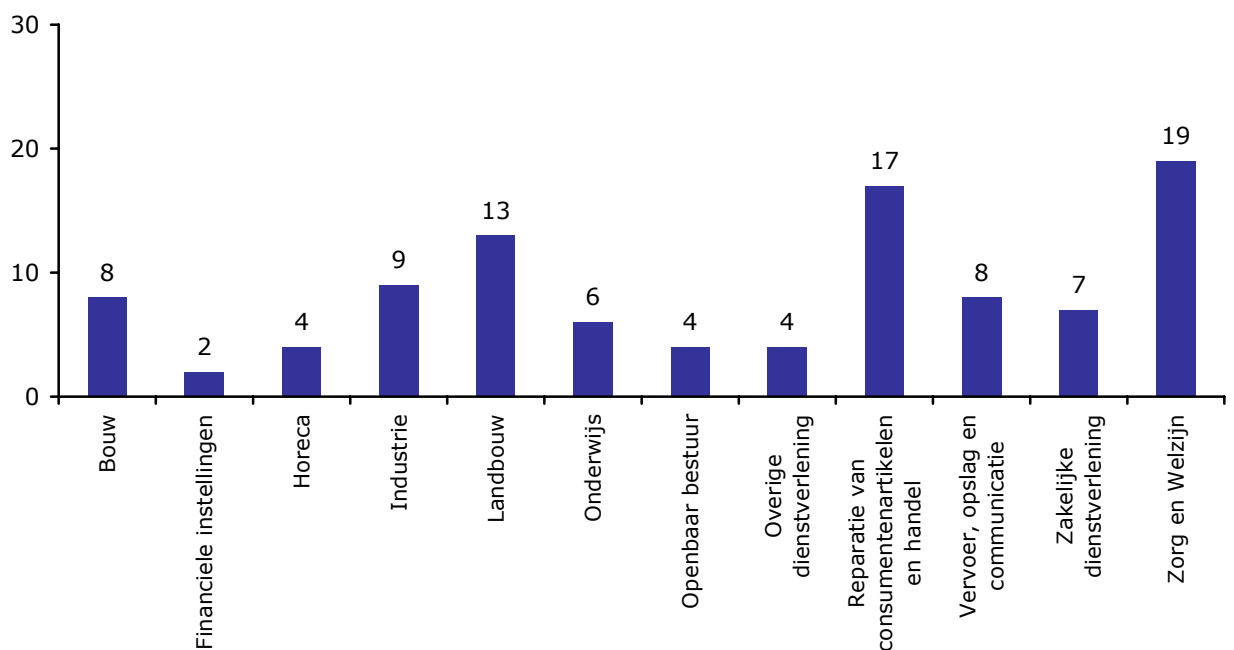
Achteraf is het altijd gemakkelijk oordelen, zo ook hier. Maar wij kunnen nu wel constateren dat een deel van de ontwikkelingen van de afgelopen vijftig jaar wel past binnen het concept van agrarisatie, maar dat de hoofdontwikkeling van het gebied toch veel sneller en anders is verlopen dan in 1959 werd voorzien. De ontwikkelingen binnen de landbouw en de direct daaraan gerelateerde bedrijvigheid lijken deels te verklaren aan de hand van agrarisatie. In de onderstaande tabellen is te zien dat het grootste gedeelte van de totale werkgelegenheid in Noord-Groningen zich tegenwoordig in de dienstverleningssector bevindt. Deze sector was in 1947 veel minder ver ontwikkeld. De werkgelegenheid in de landbouw is de afgelopen decennia sterk gedaald, maar vervult nog altijd de derde plaats als het gaat om het aantal werkzame personen per sector. De schaalgrootte van de overgebleven bedrijven is wel steeds toegenomen. Het areaal dat agrarisch wordt gebruikt geeft inzicht in de mate van schaalvergroting.

Percentage beroepsbevolking Noord-Groningen, 1947

Bron: Bedreigd Bestaan

Percentage werkzame personen per sector in Noord-Groningen, 2006

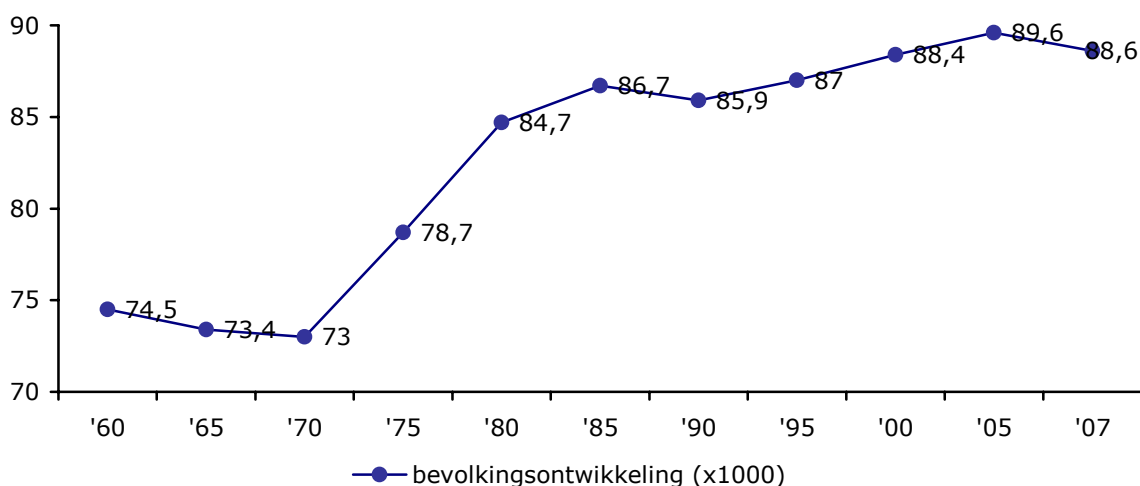

Bron: www.economieinhetnoorden.nl

Opvallend is dat de beroepsbevolking in 1947 40.992 personen bedroeg (Bedreigd Bestaan) en in 2004 38.327. De beroepsbevolking was zestig jaar geleden dus groter dan momenteel het geval is. Dit is een ontwikkeling die interessant is om verder te onderzoeken.

Daarnaast blijkt na vijftig jaar de groei van de bevolking toch nog aanzienlijk te zijn geweest, terwijl de auteurs van Bedreigd Bestaan vreesden voor een leegloop van het gebied.

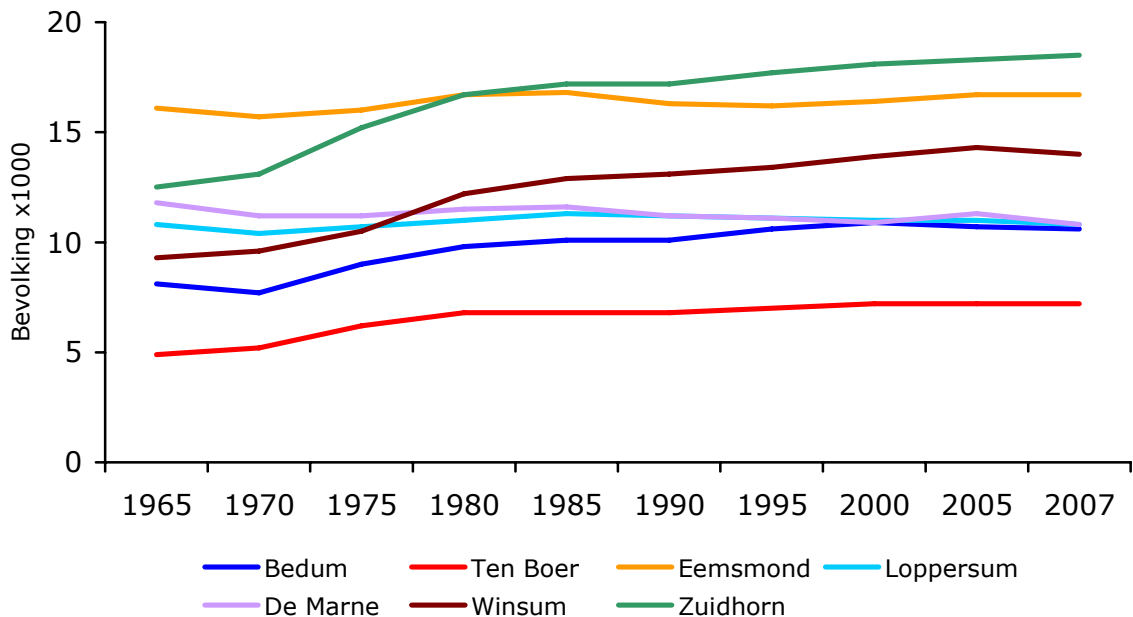
Bevolkingsontwikkeling Noord-Groningen

Bron: CBS

We zien dat de bevolking van het gebied in absolute aantallen van 1960 tot 1970 licht is gedaald. Van 1970 tot 1980 heeft er een explosieve stijging van de bevolking plaatsgevonden. Vanaf 1980 laat de bevolkingsontwikkeling een, zij het kortstondig onderbroken, patroon van groei zien. De bevolking van Noord-Groningen groeide minder hard dan de rest van Nederland. Het is interessant na te gaan welke mechanismen van invloed zijn geweest op de demografische ontwikkeling van Noord-Groningen.

Bevolkingsontwikkeling afzonderlijke gemeenten

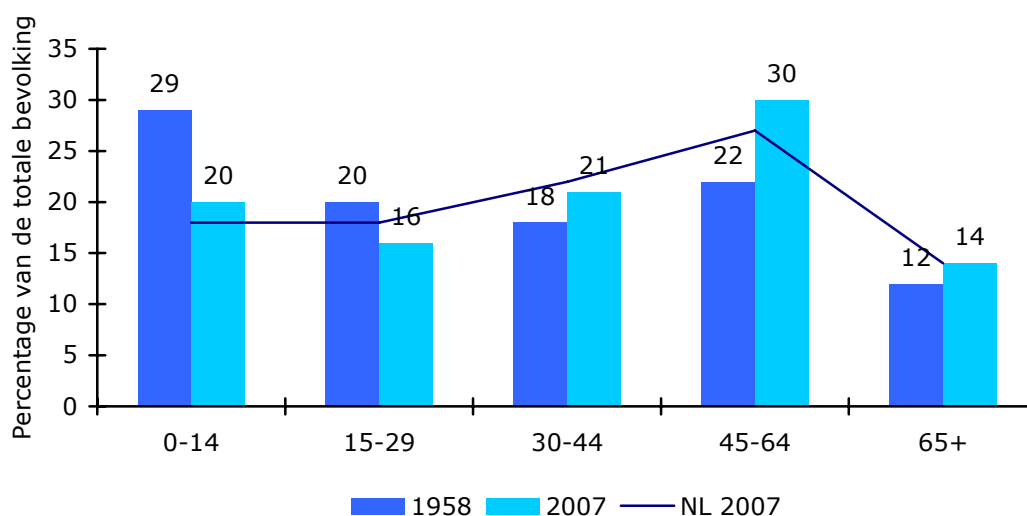
Bron: CBS. De oorspronkelijke gemeente Kantens is bij de gemeente Eemsmond meegeteld (in de cijfers tot de herindeling in 1990) en de oorspronkelijke gemeenten Middelstum en 't Zand zijn bij de gemeente Loppersum meegeteld (in de cijfers tot de herindeling in 1990).

Als we kijken naar de bevolkingsontwikkeling van de afzonderlijke gemeenten van Noord-Groningen, zien we dat er in de jaren tot 1980 een sterke stijging van de bevolking heeft plaatsgevonden in voornamelijk de gemeenten Winsum, Ten Boer, Bedum en Zuidhorn. Vanaf 1980 zien we voor alle gemeenten een redelijk stabiel patroon wat betreft de ontwikkeling van de bevolking.

De ontwikkeling van de bevolkingsaantallen van de verschillende dorpen van 1947 tot 2006/2007 laat zien dat de meeste dorpen momenteel een groter inwonertal hebben dan 60 jaar geleden. Vooral van de grote kernen Winsum, Bedum, Uithuizen, Zuidhorn, Ten Boer, Appingedam en Delfzijl (hoewel de bevolking van Delfzijl de afgelopen decennia is afgenomen) is het inwonertal behoorlijk toegenomen, maar ook een aantal kleinere dorpen is aanzienlijk gegroeid. Daarnaast is er ook een aantal kleine dorpen waarvan het inwonertal ten opzichte van 1947 is gedaald.

De bevolking van Noord-Groningen is de afgelopen jaren, en dan vooral in de periode 1970 tot 1980, zeer sterk gestegen. Deze stijging blijkt zich vooral in een aantal gemeenten te hebben gemanifesteerd, namelijk de gemeenten die direct aan de gemeente Groningen grenzen. Daarnaast blijkt de stijging vooral in een aantal grote kernen te hebben plaatsgevonden. Eveneens is gebleken dat kleine dorpen nog steeds bestaan en dat het aantal inwoners van sommige kleine dorpen zelfs sterk is toegenomen. De angst van de auteurs van *Bedreigd Bestaan* dat er een leegloop van het gebied plaats zou vinden en dat kleine dorpen zouden verdwijnen is dus ongegrond gebleken. De periode 1970 tot 1980 is interessant voor een tussenmeting in het nieuwe onderzoek *Bedreigd Bestaan*.

Leeftijdsopbouw bevolking Noord-Groningen

Bron: Bedreigd Bestaan (1958) en CBS (2007)

In bovenstaande tabel is duidelijk te zien dat er sprake is geweest van een babyboom in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Het percentage 0 tot 14-jarigen was in 1958 duidelijk het hoogst. In 2007 zien we dat de babyboomers 45 tot 64 jaar oud zijn, dit is momenteel veruit de grootste leeftijdscategorie. De leeftijdsopbouw van Noord-Groningen lijkt in 2007 veel op de leeftijdsopbouw van Nederland in zijn geheel. Het percentage 45 tot 64-jarigen ligt in Noord-Groningen iets hoger dan de landelijke cijfers. Deze vergrijzing biedt echter ook kansen. In Noord Nederland wordt in dit verband gesproken over de mogelijkheden van het ontstaan van een 'care valley' waarbij zorginstellingen en zelfstandig wonende ouderen door een breed scala aan (lokale) dienstverleners worden ondersteund.

Het is belangrijk in ogenschouw te nemen dat het gebied Noord-Groningen een aantal gemeentelijke herindelingen heeft gekend aan het einde van de jaren '80 en het begin van de jaren '90. De herindelingen staan in onderstaande tabel weergegeven. Rijen die in het grijs staan aangegeven bevatten gemeenten die ten dele (lichtgrijs) of volledig (donkergrijs) buiten de huidige definitie van het gebied Noord-Groningen vallen.

Tabel: Herindeling gemeenten

Gemeenten 1958	Gemeenten 2007
Uithuizen Uithuizermeeden Warffum Usquert	Eemsmond
't Zand	Eemsmond, Loppersum en Delfzijl
Middelstum Kantens	Eemsmond en Loppersum
Stedum Loppersum	Loppersum
Leens Kloosterburen Eenrum Ulrum	De Marne
Ezinge Baflo Adorp Winsum	Winsum
Oldehove Aduard Zuidhorn	Zuidhorn
Grijpskerk	Zuidhorn en Grootegast
Ten Boer	Ten Boer
Bedum	Bedum
Oldekerk	Grootegast
Bierum	Delfzijl
Noorddijk	Groningen en Hoogezand-Sappemeer

De verdeling van de gemeente Noorddijk heeft plaatsgevonden in 1969. In 1979 zijn de gemeenten Uithuizen en Uithuizermeeden samengevoegd tot de gemeente Hefshuizen (later Eemsmond). De overige herindelingen hebben plaatsgevonden in 1990.

Door bovenstaande herindelingen is een vergelijking van de huidige cijfers en de cijfers uit 1959 moeilijk. De cijfers die uit Bedreigd Bestaan komen omvatten alle gemeenten die in de linkerkolom staan weergegeven. Wanneer in dit hoofdstuk over het huidige Noord-Groningen wordt gesproken, gaat het over de gemeenten Eemsmond, Loppersum, De Marne, Zuidhorn, Ten Boer, Winsum en Bedum. Het gebied is de afgelopen jaren dus veranderd, vandaar dat een exacte vergelijking met 1959 niet mogelijk is.

1.4 Oorspronkelijke gebiedsdefinitie Bedreigd Bestaan 1959

De oorspronkelijke gebiedsdefinitie, zoals die in 1959 werd gehanteerd, is nog steeds goed te gebruiken. Noord-Groningen verwijst voor velen nog steeds naar een akkerbouwgebied onder de Waddenkust. De Waddenzee heeft sinds kort de status van Werelderfgoed en Noord-Groningen heeft wat dat betreft een unieke positie. Door de gemeentelijke herindelingen van de afgelopen decennia is het aantal gemeenten afgenomen. Soms doorsnijden de huidige gemeentegrenzen de voormalige.

Om de vergelijking zo goed mogelijk te kunnen maken willen we zoveel mogelijk aansluiten bij de definitie van het gebied die ook in 1959 werd gehanteerd. Daarbij willen we echter twee uitzonderingen maken. De eerste is dat we het gebied in de nieuwe studie willen uitbreiden met de gemeenten Delfzijl en Appingedam. De belangrijkste overweging hiervan is dat deze twee gemeenten een nauwe relatie met het gebied

kennen, zowel in economische als in sociale termen, bijvoorbeeld pendel. Ook zijn deze twee gemeenten onderdeel van de regioaad Noord-Groningen, een samenwerkingsverband van 'Noord-Groningse gemeenten'. De tweede uitzondering is de positie van de huidige gemeente Zuidhorn. Deze wordt en werd grotendeels tot het Westerkwartier gerekend en kende ook een heel andere sociaal-economische structuur dan het Hoogeland. Daarbij moet rekening worden gehouden dat het noordelijke deel van de huidige gemeente Zuidhorn meer gemeenschappelijke kenmerken vertoont met het Hoogeland dan met het Westerkwartier. Wij zullen de gemeente Zuidhorn daarom niet uitsluiten, maar ook niet integraal opnemen in de onderzoeksopzet.

1.5. Leefbaarheidindicatoren

In 1959 beschreef men de leefbaarheid van het platteland aan de hand van een aantal indicatoren. Hieronder noemen we de indicatoren die men destijds hanteerde.

Bevolkingsaantallen en samenstelling

De afname van de bevolking van, voornamelijk kleine, dorpen zag men als een bedreiging voor het gebied. Ten eerste omdat door de leegloop van dorpen voorzieningen zouden verdwijnen. Ten tweede omdat het voornamelijk het vitale deel van de bevolking was dat wegtrok, waardoor oudere mensen overbleven. Ook toen al sprak men over vergrijzing. Een oudere, minder vitale bevolking werd als bedreiging voor de leefbaarheid gezien.

Werkgelegenheid

De afname van de werkgelegenheid in de landbouw werd als bedreiging voor het gebied gezien. Jonge mensen trokken weg naar het westen, omdat de lonen daar hoger lagen, daar meer mogelijkheden lagen en de woningbouw moderner en grootschaliger was. Bovendien nam de werkgelegenheid in de landbouw af door mechanisatie.

Volgens de auteurs van *Bedreigd Bestaan* moest er meer moderne, grootschalige werkgelegenheid komen (in de landbouw), zodat hogere lonen betaald konden worden en jongere mensen behouden konden worden.

Vestiging van industrie was volgens de auteurs niet mogelijk omdat Noord-Groningen een perifeer karakter had en de infrastructuur gebrekkig was.

Kwaliteit van de infrastructuur

Zoals in bovenstaande paragraaf naar voren komt, was een gebrekkige infrastructuur nadelig voor de werkgelegenheid en dus voor de leefbaarheid van een gebied.

Sociale relaties

In *Bedreigd Bestaan* wordt beschreven dat het zakelijker worden van relaties tussen boeren en arbeiders negatieve effecten had. Arbeiders trokken hierdoor makkelijker naar het westen (of andere gebieden in Nederland).

Of de sociale controle op het platteland bevorderend of juist nadelig was voor de leefbaarheid blijft in het midden. Mensen die uit het gebied vertrokken beoordeelden de sociale controle als negatief, anderen die nog wel in het gebied woonden vonden het juist positief.

Verdwijnen van voorzieningen (in kleine dorpen)

In de eerste paragraaf is al gebleken dat men het verdwijnen van voorzieningen niet wenselijk achtte voor de leefbaarheid van een gebied. Een bepaald gebied/dorp moest immers zelfvoorzienend zijn en zichzelf kunnen redden. Voornamelijk kleine dorpen hadden hier onder te leiden.

Mobiliteit

Pendel werd als positief gezien, omdat dit als een soort van redding werd beschouwd voor de kleine dorpen. Mobiliteit als een bedreiging omdat door de toegenomen mobiliteit grote aantallen mensen uit de regio vertrokken.

Immigratie

De komst van levensvormen die vreemd waren aan de plattelandssamenleving werd als nadelig voor de leefbaarheid beschouwd.

Woningbouw

Om mensen binnen het gebied te houden zouden er meer en vooral modernere woningen moeten worden gebouwd.

Hoofdstuk 2 Het platteland in Nederland

Uit het vorige hoofdstuk is naar voren gekomen dat bepaalde ontwikkelingen op het platteland van Noord-Groningen aan het einde van de jaren vijftig als bedreigend werden gezien; men was erg pessimistisch over de toekomst van de regio. Nu, vijftig jaar later, staat het platteland weer volop in de belangstelling. Dit blijkt uit de verscheidene onderzoeken die over dit onderwerp zijn verschenen en uit het beleid dat de afgelopen jaren is ontwikkeld op het gebied van het platteland, in Nederland met name door het ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). De vraag is wat de huidige visies zijn op het platteland in Nederland. Ziet men nog altijd dezelfde bedreigingen als ten tijde van Bedreigd Bestaan of hebben zich verschuivingen voorgedaan?

In het nieuwe onderzoek Bedreigd Bestaan zullen we aansluiten bij de nieuwe noties over stad en platteland. Het volgende hoofdstuk geeft een overzicht van de meest relevante studies op dit gebied. Duidelijk wordt dat het platteland de afgelopen vijftig jaar een aantal ontwikkelingen heeft doorgemaakt. Onderzoekers spreken van een verstedelijking van het platteland; er is sprake van meer beweging van mensen tussen stad en platteland (bijvoorbeeld voor werk of recreatie). Toch blijken bepaalde zaken nog onveranderd en herkent men deels dezelfde problemen als vijftig jaar geleden. Verschil is dat men tegenwoordig ook de sterke punten en kansen voor het platteland benadrukt en zodoende minder pessimistisch is over de toekomst van de landelijke gebieden. Bovendien blijkt het belangrijk problemen per doelgroep te belichten. Wat de ene groep ervaart als probleem, is voor de andere groep juist een reden om op het platteland te gaan wonen.

2.1 Problemen op het platteland

Het rapport 'Vertrouwen in de buurt' (2005) van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) beschrijft de wijze waarop burgers een bijdrage kunnen leveren aan de leefbaarheid van hun buurt en de rol die beleidsmakers hierbij kunnen spelen, om uiteindelijk te komen tot een groter sociaal en politiek vertrouwen. Uit dit rapport blijkt dat het Nederlandse platteland momenteel wordt geconfronteerd met een aantal problemen, te weten verstedelijking, ontgroening, vergrijzing, verschraling (dat wil zeggen een afname van voorzieningen en bereikbaarheid) en ontboering. Ten aanzien van dit laatste punt blijkt dat het aantal boerenbedrijven sterk is afgenomen. Bovendien zijn er veel minder mensen werkzaam binnen boerenbedrijven doordat de arbeidsproductiviteit sterk is toegenomen.

Ook uit het rapport 'Thuis op het platteland' (2006) van het Sociaal Cultureel Planbureau, dat een uitgebreide beschrijving geeft van de huidige leefsituatie van plattelandsbewoners in vergelijking met stedelingen, blijkt dat het platteland problemen kent. Jongeren trekken bijvoorbeeld weg voor studie of omdat er op het platteland niet voldoende hoogopgeleid werk aanwezig is. Daarnaast is er sprake van vergrijzing, waardoor de demografische druk in deze gebieden groter is dan in de steden. Bovendien woont een relatief groot aantal gepensioneerden op het platteland, waardoor het voor bedrijven niet aantrekkelijk is zich er te vestigen. Tevens is het opleidingsniveau op het platteland lager, nemen minder vrouwen deel aan het arbeidsproces en springt alcoholgebruik onder jongeren er in negatieve zin uit. Ook in dit rapport wordt het probleem van verschraling van het voorzieningenaanbod genoemd. Medische voorzie-

ningen zijn bijvoorbeeld vaak (te) ver weg. Voor de meeste plattelandsbewoners is deze afname van voorzieningen niet echt een probleem. Het treft vooral jongeren en ouderen die over het algemeen minder mobiel zijn.

2.2 Beleid gericht op plattelandontwikkeling

Op Europees en nationaal niveau is speciaal beleid ontwikkeld, gericht op het platteland omdat men zich zorgen maakt over de leefbaarheid van plattelandsgebieden. In Nederland is het ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit de grootste trekker op het gebied van plattelandsbeleid. De in dit hoofdstuk behandelde onderzoeken van de Sociaal-Economische Raad (SER), het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) en de Raad voor het Landelijk Gebied (RLG) zijn bijvoorbeeld allemaal uitgevoerd in opdracht van dit ministerie. Het beleidsperspectief van het ministerie van LNV is gericht op de veronderstelling dat de vitaliteit op en van het platteland onder druk staat. De EU maakt zich vooral zorgen over de leegloop van het platteland, het wegtrekken van jongeren naar steden en het onverzorgd achterblijven van ouderen ('Vertrouwen in de buurt', 2005).

Sinds januari 2007 heeft de EU een nieuwe verordening plattelandontwikkeling. Zij streeft hierin een aantal doelen na, namelijk het verbeteren van het concurrentievermogen van land- en bosbouw, het verbeteren van het milieu en het platteland en het verbeteren van de leefkwaliteit van het platteland en diversificatie van de economische bedrijvigheid. Daarnaast richt zij haar pijlers op de Leader-aanpak. Dit wil zeggen dat er bij het opzetten van programma's gericht op het platteland sprake moet zijn van een versterkte bottom-up aanpak. Lidstaten, regio's en lokale actiegroepen moeten inspraak hebben bij het afstemmen van programma's op lokale behoeften. Bepaalde 'marginale regio's' kunnen door middel van Leader subsidie ontvangen voor lokale en regionale initiatieven die gericht zijn op sociaaleconomische verbetering van de betreffende regio. In Noord-Groningen is bijvoorbeeld het Leaderplus-programma 'Hoogeland' actief.

Het Plattelandsontwikkelingsprogramma 2 (2007-2013), is de Nederlandse uitwerking van de Europese verordening plattelandontwikkeling. Het gaat hier om een Europees subsidieprogramma dat gericht is op de ontwikkeling van het platteland in brede zin. In de nota 'Agenda voor een Vitaal Platteland' (2004) is het niet-ruimtelijk beleid voor het platteland vastgelegd. Hierin wordt door de regering vanuit een integraal perspectief naar de toekomst van het platteland gekeken. Hierbij richt zij zich op de economische, ecologische en sociaal-culturele aspecten van het platteland. De 'Nota Ruimte' gaat in op het ruimtelijke beleid ten aanzien van het platteland.

De veranderingen in de agrarische sector en het effect daarvan op het dorps- en gemeenschapsleven zijn volgens de auteurs van 'Vertrouwen in de buurt' de belangrijkste aandrijvers voor het plattelandsbeleid in Nederland.

2.3 Aantrekkingskracht van het platteland

Ondanks bovengenoemde problemen en de bezorgdheid van overheden over het platteland blijkt uit het WRR-rapport dat enige nuancering op zijn plaats is. Het platteland kent inderdaad een aantal problemen, maar ook een groot aantal voordelen. Bovendien lijkt de ernst van bepaalde problemen mee te vallen.

In de eerste plaats is er slechts tot op zekere hoogte sprake van een afname van voorzieningen op het platteland. Bepaalde voorzieningen, zoals scholen, verenigingen en huisartsen, blijken nog volop aanwezig te zijn. Daarnaast heeft de ontboering over het algemeen niet geleid tot een afname van de bevolking. Veel mensen hebben juist een voorkeur voor het wonen op het platteland. Nederland is een klein land en de stad is nooit ver weg. Bovendien is de infrastructuur over het algemeen goed, zijn mensen de laatste jaren mobieler geworden en is het aantal communicatiemiddelen sterk toegenomen. Veel mensen die op het platteland wonen, werken in naburige steden. De voormalige agrarische 'werkdorpen' zijn zodoende veranderd in 'woondorpen'.

Dit is ook wat uit de nota's 'Kiezen voor landbouw' (LNV, 2005) en 'Agenda Vitaal Platteland' (LNV, 2004) naar voren komt. Hierin wordt beschreven dat 'het platteland transformeert van een productieruimte naar een multifunctionele consumptieruimte met een scala aan beheerders, gebruikers en belanghebbenden' (SCP).

Volgens de schrijvers van het WRR-rapport is het platteland dus helemaal niet zo 'zielig' als vaak door beleidsmakers en anderen verondersteld wordt:

'Hoewel er vaak zorgelijk wordt gedaan over het teruglopen van de sociale cohesie in veel plattelandsgemeenten, stelt onderzoek daarnaar elke keer weer vast dat die sociale cohesie relatief sterk is (Lammerts en Dôgan 2004). De beeldvorming van het platteland – boeren die het niet langer kunnen bolwerken, afnemende werkgelegenheid, een leeglopend platteland, verdwijnende voorzieningen, afstervende dorpen – is al te eenzijdig. Feitelijke ontwikkelingen zijn dat oorspronkelijke boerendorpen geleidelijk 'woondorpen' zijn geworden, waarin oud- en nieuwkomers in de regel een uitgebreid verenigings- en gemeenschapsleven instandhouden, en waar men een uitgesproken dorps trots ten toon weet te spreiden. Kortom, de strekking [...] is dat voorzover de beleidsuitgangspunten nog zijn geënt op de vermeende 'zieligheid' van het platteland, dat misplaatst lijkt te zijn.

Ook het advies 'Kansen voor het platteland' (2005) van de SER, dat ingaat op de wijze waarop 'de overheid de economische ontwikkeling van het platteland het beste kan ondersteunen tegen de achtergrond van een veranderend karakter van het platteland', concludeert dat het Nederlandse platteland best vitaal is:

'Burgers en ondernemers blijken goed in staat om hun omgeving vitaal te houden. Ondanks de krimp van de agrarische sector is het platteland niet leeggelopen, zoals elders in de EU. Er bestaat veel bedrijvigheid op het platteland. De afname van werk in de agrarische sector is vrij gemakkelijk door de andere sectoren opgevangen. In ons kleine land is bovendien pendel naar nabijgelegen steden goed mogelijk. Wonen op het platteland is voor velen aantrekkelijk.

De economische groei blijft in minder verstedelijkte regio's iets achter bij meer verstedelijkte regio's en de werkloosheid is er licht hoger [het] blijkt echter dat die na-

delen veelal worden gecompenseerd door een betere milieukwaliteit en een beter sociaal klimaat dan in stedelijke regio's.

Evenals het WRR stelt het SCP in 'Thuis op het platteland' dat er de afgelopen jaren geen bevolkingsafname heeft plaatsgevonden op het platteland. De beweging van het platteland naar de stad is even groot als de beweging van de stad naar het platteland. Jonge huishoudens en starters trekken over het algemeen richting de stad, terwijl gezinnen en ouderen zonder kinderen (de 'gevestigde stedelingen') richting het platteland trekken. Bij de laatste beweging gaat het vooral om de hoge en middeninkomens. Deze mensen 'hechten veel belang aan de ruimte en riante woningen, de grootte van de tuin bij de woning, een veilige en groene omgeving, en zij nemen de grotere afstand tot het werk op de koop toe'. Het blijkt dan ook uit het SCP-rapport dat plattelandsbewoners over het algemeen tevreden zijn met hun woning en woonomgeving. Daarnaast kent het platteland nog een aantal voordelen, zoals een hoge arbeidsparticipatie, een gelijkmatiger verdeling van inkomen, een lagere ervaren werkdruk en een grotere sociale cohesie (men doet bijvoorbeeld meer vrijwilligerswerk, sport in grotere mate in georganiseerd verband en er is meer contact met buurtgenoten). Bovendien voelen bewoners van het platteland zich veiliger dan stadsbewoners. Ook geven de auteurs van het SCP-rapport, in tegenstelling tot de auteurs van het SER-advies 'Kansen voor het platteland', aan dat er op het platteland weinig werklozen zijn.

In het SCP-rapport worden de voordelen van het platteland als volgt samengevat:

'Het platteland is gezond, veilig en rustig, de huizen zijn er ruim evenals de kavels waarop ze zijn gebouwd. Om die redenen kiezen nogal wat mensen voor het platteland om er te wonen, waarbij ze langere afstanden om noodzakelijke voorzieningen als winkels en scholen te bereiken voor lief nemen.'

Het rapport 'Tijd voor kwaliteit' (2005) van de RLG omvat een advies aan het ministerie van LNV over de wijze waarop vorm kan worden gegeven aan de strategie 'ontwikkelen met kwaliteit op het platteland'. Deze strategie staat beschreven in de Nota Ruimte (VROM) en de Agenda voor een Vitaal Platteland (LNV). In dit rapport wordt eveneens aangegeven dat het platteland grote waardering geniet bij de Nederlandse bevolking. Dit omdat er sprake is van mooie landschappen, biodiversiteit, sociale cohesie, veiligheid, rust, stilte, duisternis, schoon water en culturele identiteit.

Het SCP concludeert in haar meest recente onderzoeksrapport 'Het beste van twee werelden' (2007), dat een beeld geeft van hedendaagse plattelandsgemeenschappen in Nederland, dat plattelandsbewoners vooral positief zijn over de rust, de ruimte en de saamhorigheid op het platteland. Er zijn ook een aantal zaken waar bewoners minder positief over zijn, zoals het voorzieningenaanbod, de afhankelijkheid van de auto en de sociale controle, maar desondanks blijft men enthousiast over het leven op het platteland.

Wel komt uit het SCP-rapport 'Thuis op het platteland' naar voren dat de leefsituatie in de drie noordelijke provincies en Zeeland iets minder gunstig is dan in andere plattelandsgebieden. De kans op werkloosheid is hier groter dan in de rest van het land, er komen relatief veel tijdelijke arbeidscontracten voor en men werkt het minst vaak als zelfstandige en juist veelvuldig in deeltijdbanen. Ook is in deze provincies sprake van een groot aandeel kleine scholen, waardoor de kans groter is dat leerprestaties achterblijven, en bevinden de meeste gebieden zonder voorzieningen zich in het Noorden.

Bovendien zijn de inkomens in deze provincies lager. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat woningen goedkoper zijn.

Ook in het SER-advies wordt opgemerkt dat 'het feit dat er geen algemene problemen voor het platteland te benoemen zijn, niet wegneemt dat er plaatselijk wel knelpunten zijn'.

Ten aanzien van de landbouw wordt in het rapport 'Veelzijdig platteland' opgemerkt dat productie steeds grootschaliger en efficiënter plaatsvindt. Voor de productie is minder ruimte nodig en het vindt vaker in het buitenland plaats. Het rapport rept echter ook van een tegengestelde trend, welke nieuwe mogelijkheden voor het platteland biedt:

'De toegenomen aandacht voor regio's en voor streekgebonden 'eerlijke' en 'authentieke' producten. Ook voor het behoud van waardevolle landschappen groeit de belangstelling. De stedeling maakt steeds vaker gebruik van het omliggende platteland om op allerlei manieren te recreëren: wandelen, fietsen, paardrijden en andere vormen van actief bezig zijn blijken buitengewoon populair. Agrariërs springen in op deze vraag en breiden hun activiteiten uit. Ook komen er steeds nieuwe plattelandsondernemers bij.'

2.4 Verstedelijking van het platteland

Bij beschrijvingen van het Nederlandse platteland benadrukken verscheidene partijen het 'peri-urbane', of stedelijke karakter ervan, wat onder andere wordt veroorzaakt door de korte afstanden tussen stad en platteland. In 'Tijd voor kwaliteit' (RLG, 2005) wordt bijvoorbeeld aangegeven dat het platteland steeds meer een recreatiegebied is van de stedeling en tegelijkertijd steeds meer urbane kenmerken vertoont, zoals de aanwezigheid van bedrijventerreinen en woningbouw.

De notie van een verstedelijkt platteland wordt niet alleen door onderzoekers opgeworpen, maar ook bijvoorbeeld Geert Mak spreekt hiervan in zijn boek 'Hoe goed verdween uit Jorwerd'. Mak geeft aan dat het platteland van Nederland al eeuwenlang onderdeel is van een 'half-verstadste landstreek' en niet te vergelijken is met bijvoorbeeld het platteland van Frankrijk met zijn afgelegen bergdorpen. Doordat Nederland een vlak land is met veel water, 'waren de verbindingen tussen stad en platteland hier vanouds makkelijk en intensief'.

In het rapport 'Het nieuwe ommeland' beschrijft het Ruimtelijk Planbureau (2007) de veranderingen die zich de afgelopen jaren hebben voorgedaan in de relaties tussen de stad en het platteland. Hierin wordt eveneens gesproken over de verstedelijking van het platteland. Men wijst hier op een nieuw soort ommeland dat zich de afgelopen jaren heeft ontwikkeld rondom de grote steden. Er heeft zich volgens het RPB een deconcentratie van functies voorgedaan, waardoor het belang van stromen vanuit het ommeland naar de stad is afgenomen en waardoor er juist meer stromen zijn ontstaan vanuit andere gemeenten richting het ommeland. Het ommeland is dus belangrijker geworden. Het nieuwe ommeland is te kenschetsen als onderdeel van een netwerkstad op stadsgewestelijk niveau en biedt de mogelijkheid tot een parttime stedelijke leefwijze.

Het SCP (Thuis op het platteland, 2006) benadrukt dat er sinds de Tweede Wereldoorlog sprake is van verstedelijking van het platteland, veroorzaakt door het meer met elkaar in verbinding komen van stad en platteland. Er kwam bijvoorbeeld een sterke migratie op gang van de stad naar het platteland. Dit leidde ertoe dat de stad en het platteland minder van elkaar gingen verschillen op gebieden als normen, waarden en leefpatronen. Dit werd mede veroorzaakt door de informatisering.

Bovendien leidde de immigratie van stedelingen tot een verstedelijkte sfeer. Sommige oud-stedelingen wilden zich niet aanpassen, wat conflicten met oorspronkelijke bewoners tot gevolg had. Men ging hierdoor meer op zichzelf leven. Overigens werd men ook mobieler en was dus een stuk minder gebonden aan het dorp. Voor werk, school en winkels kon men nu ook naar andere dorpen of steden gaan. Daarnaast zorgden de opkomst van televisie en het internet ervoor dat de wereld dichterbij kwam, maar men meer verwijderd raakte van zijn of haar directe omgeving.

Ook uit het rapport 'Het beste van twee werelden' van het SCP blijkt dat er een verandering gaande is wat betreft sociale verbanden op het platteland. Het SCP beschrijft een tweetal ontwikkelingen. Ten eerste worden plattelandsbewoners kieskeuriger en selectiever in hun lokale contacten waardoor de gemeenschap verdeeld wordt in groepen van gelijkgestemden. Ten tweede krijgt het gemeenschapsleven een vrijer karakter. Zo neemt bijvoorbeeld de sociale controle af. Deze ontwikkelingen hebben onder andere tot gevolg dat men contacten in zijn of haar directe omgeving gemakkelijk kan combineren met netwerken buiten de eigen omgeving.

2.5 Conclusie

Samenvatting

Uit bovenstaande paragrafen komt naar voren dat er momenteel veel aandacht is voor het platteland. Dit blijkt uit de verschillende beleidsdocumenten en subsidies (zoals de Europese Leadersubsidie en op provinciaal niveau het project Leve(n)de Dorpen) gericht op het platteland op zowel internationaal, nationaal en regionaal niveau, maar ook uit de verscheidene onderzoeksrapporten die de afgelopen jaren op het gebied van het platteland zijn verschenen. Er is dan ook een aantal ontwikkelingen dat duidt op een afname van de leefbaarheid op het platteland, zoals verstedelijking, vergrijzing en ontgroening, verschraving van het voorzieningenaanbod, slechte bereikbaarheid, grote afstanden tot werk en voorzieningen, ontboering en problemen in de agrarische sector en een economisch lagere groei dan in meer stedelijke gebieden van Nederland.

Enige nuancering is echter op zijn plaats. Uit onderzoek van onder andere het SCP, de WRR en de SER blijkt dat het met de problemen op het platteland wel mee valt. Veel mensen kiezen er juist bewust voor om op het platteland te gaan wonen, omdat er sprake is van een rustige, ruime, groene en veilige omgeving. Daarnaast is er sprake van een sterke sociale cohesie en een uitgebreid verenigings- en gemeenschapsleven.

Door een afname van de werkgelegenheid in de agrarische sector zijn plattelandsbewoners voor werk en voorzieningen voornamelijk aangewezen op de stad en de grote kernen. Hierdoor zijn de voormalige werkdorpen veranderd in woondorpen. Voor de meeste bewoners van het platteland is dit geen probleem, omdat de infrastructuur goed is en de mobiliteit en communicatiemiddelen de afgelopen jaren sterk zijn toegenomen. Voor minder mobiele groepen, zoals ouderen en jongeren, is de afname van voorzieningen volgens onderzoekers problematischer.

Door de problemen in de agrarische sector vreesde men ten tijde van Bedreigd Bestaan voor een leegloop van het platteland. Dit lijkt te zijn meegevallen. Jongeren trekken naar de stad, maar daar komen gezinnen en ouderen zonder kinderen voor in de plaats.

De toenemende belangstelling voor biologische- en streekproducten en de toenemende aantrekkingskracht van het platteland als recreatiegebied voor de stedeling bieden nieuwe kansen.

Analyse

Opvallend is dat men anno 2008 voor een groot deel dezelfde bewegingen op het platteland waarneemt als eind jaren vijftig. Toen sprak men al over zaken als verstedelijking van het platteland, een afname van voorzieningen in voornamelijk de kleine kernen en een vermindering van de werkgelegenheid in de landbouw. Ook maakte men zich ten tijde van Bedreigd Bestaan ernstige zorgen over het wegtrekken van het vitale deel van de bevolking, namelijk de jonge arbeiders. Dit is nu nog steeds een punt van zorg; jonge hoogopgeleide mensen trekken weg naar de steden, terwijl ouderen op het platteland achterblijven. Maar waar men dit soort ontwikkelingen in de jaren vijftig nog als ernstige bedreigingen benoemde en pleitte voor een terugkeer naar arbeidsintensieve landbouw, wordt de nadruk tegenwoordig meer gelegd op de sterke kanten van de regio - zoals de rust, de ruimte en de sociale cohesie - en de kansen voor het gebied. Uiteraard speelt hierin mee dat zich ontwikkelingen hebben voorgedaan die maken dat bepaalde verschijnselen minder problematisch zijn dan vijftig jaar geleden. Vijftig jaar geleden werd een afname van voorzieningen bijvoorbeeld als een veel groter probleem gezien dan nu, omdat afstanden de afgelopen jaren steeds kleiner zijn geworden door de toegenomen mobiliteit, de verbeterde infrastructuur en de grote hoeveelheid aan informatie- en communicatiemiddelen.

Pendel en de veranderende functie van dorpen (van woon- naar werkdorpen) werden vroeger als een grote bedreiging gezien, terwijl pendel tegenwoordig een algemeen geaccepteerd verschijnsel is en plattelandsgebieden niet meer los kunnen worden gezien van grote steden. Mensen bewegen zich anno 2008 steeds meer tussen stad en platteland. Stedelingen gebruiken het platteland bijvoorbeeld als recreatiegebied en plattelandsbewoners reizen op en neer naar de stad voor werk en andere voorzieningen. Jonge mensen verhuizen van het platteland naar de stad om te studeren en te werken en ouderen en stellen met kinderen keren juist terug naar het platteland. Bovendien bewegen mensen zich heen en weer in een steeds groter gebied; de wereld wordt groter. Het begrip regio heeft daarom een heel andere betekenis dan vroeger. Men hecht tegenwoordig waarde aan de sociale cohesie op het platteland, maar zoekt ook sociale contacten buiten de regio. Aan de ene kant worden er dus grote verschillen gesignaleerd tussen de stad en het platteland, terwijl er aan de andere kant sprake is van een groeiende onderlinge afhankelijkheid.

Heden ten dage kan niet meer gesproken worden over *de* plattelandsbewoner. Het platteland kent een grote verscheidenheid aan inwoners die allemaal andere verwachtingen hebben over dit platteland. Het is daarom belangrijk zogenaamde 'bedreigingen' te bezien in het licht van deze verschillende doelgroepen. Voor de ene doelgroep is een afname van voorzieningen bijvoorbeeld een groot probleem, terwijl de andere groep bewust heeft gekozen voor een rustige leefomgeving en het reizen naar werk en winkels op de koop toeneemt.

Noord-Groningen

De opmerkingen die in bovenstaande paragrafen zijn gemaakt over het platteland in Nederland zijn niet allemaal in even grote mate van toepassing op de regio Noord-Groningen. Noord-Groningen is een dunbevolkt gebied dat voor een groot deel afhankelijk is van de stad Groningen. Het gaat hier dan voornamelijk om werk, maar ook om bijvoorbeeld culturele voorzieningen - zoals theaters, musea, bioscopen en uitgaansgelegenheden - en medische voorzieningen. De verstedelijking van het platteland waar in een aantal studies over wordt gesproken, is hier waarschijnlijk minder van toepassing dan in plattelandsgebieden die dichterbij de Randstad liggen. Het RPB rept in haar studie 'Het nieuwe Ommeland' van een deconcentratie van functies naar het ommeland van de grote steden. In Noord-Groningen is van deze trend (nog) geen sprake.

2.6 Leefbaarheidsindicatoren

In de studies op het gebied van het platteland in Nederland worden verschillende factoren genoemd die van invloed zijn op de leefbaarheid en vitaliteit van een dergelijk gebied. Opvallend is dat deze grotendeels overeenkomen met de in hoofdstuk 1 geïdentificeerde indicatoren voor leefbaarheid.

Bevolkingsaantallen, bevolkingsopbouw en bevolkingssamenstelling

Teruglopende bevolkingsaantallen duiden volgens sommige onderzoekers op een bedreiging van de leefbaarheid, omdat het voorzieningenniveau hierdoor onder druk komt te staan. Dit geldt vooral voor kleinere dorpen. Hier geldt dat dit voor sommige groepen een probleem zal zijn en voor andere, mobiele groepen minder. Die gaan naar grotere kernen voor de boodschappen. Ook ontgroening en vergrijzing worden genoemd als verschijnselen die de leefbaarheid negatief beïnvloeden. Ten aanzien van de samenstelling van de bevolking is het interessant te kijken hoeveel oudkomers en nieuwkomers er zijn en hoe deze groepen met elkaar omgaan.

Werkgelegenheid

Een hoge werkgelegenheid zou nodig zijn voor een vitale regio. Op het platteland van Nederland staat de werkgelegenheid op het platteland onder druk door problemen in de agrarische sector. Daartegenover staat dat er ook nieuwe mogelijkheden zijn, zoals streekproducten en recreatie/toerisme. Bovendien pendelen veel mensen uit het gebied, en dan met name inwoners van de gemeenten Winsum, Ten Boer en Bedum, op en neer naar de stad, iets wat vanzelfsprekend wordt gevonden.

Sterke sociale cohesie

Er is volgens onderzoekers sprake van een sterke leefbaarheid als er een sterk verenigingsleven is, er veel buurtcontacten zijn, er veel vrijwilligers actief zijn en als men voldoende sociale contacten heeft. Daar tegenover staat dat een te sterke sociale controle de leefbaarheid juist in de weg staat. Bovendien is gebleken dat contacten op dorpsniveau de afgelopen jaren lossen zijn geworden en dat men naast contacten binnen het dorp ook steeds meer contacten onderhoudt buiten het dorp. Ook hier geldt dat de ene groep juist veel waarde hecht aan buurtcontacten, terwijl de ander zijn contacten verder weg zoekt.

Voorzieningenniveau

Een hoog voorzieningenniveau - zoals winkels, verenigingen, scholen, medische voorzieningen en culturele voorzieningen - wordt vaak genoemd als een criterium voor een

vitaal en leefbaar gebied. Hierbij moet echter worden opgemerkt dat de leefbaarheid voor bepaalde groepen lager wordt naarmate er minder voorzieningen zijn, terwijl anderen juist bewust kiezen voor een omgeving met weinig voorzieningen. Deze mensen ervaren dit niet als negatief of bedreigend voor de leefbaarheid van een gebied.

Mobiliteit

Een leefbaar gebied wordt gekenmerkt door voldoende voorzieningen, een goede bereikbaarheid en infrastructuur, een goede mobiliteit van bewoners en goede informatie- en communicatiemiddelen. Zeker wanneer er weinig voorzieningen zijn is mobiliteit belangrijk.

Laag opleidingsniveau

Een gemiddeld laag opleidingsniveau wordt als negatief gezien voor een regio. Uit het rapport 'Thuis op het platteland' blijkt dat de overheid scholing belangrijk vindt, omdat het leidt tot een blijvende ontwikkeling en verbetering van kansen voor individuen, maar ook voor de samenleving. Een hoger opleidingsniveau leidt tot innovatie en is goed voor de economie. Verder blijkt uit het rapport dat laagopgeleiden over minder hulpbronnen beschikken voor een goede leefsituatie. Er moet echter worden opgemerkt dat plattelandsbewoners gemiddeld een lager opleidingsniveau hebben, maar dat er in verhouding op het platteland ook meer laagopgeleid werk aanwezig is. Een lager opleidingsniveau leidt dus niet per definitie tot meer werkloosheid op het platteland.

Ook blijkt er een verband te zijn tussen opleidingsniveau en mobiliteit. Een toename van de mobiliteit van inwoners is, zoals hierboven beschreven, positief voor de leefbaarheid van een gebied. In het kader van mobiliteit kan ook opgemerkt worden dat hoogopgeleide plattelandsbewoners vaak naar steden of de Randstad trekken, omdat hier meer mogelijkheden zijn. De toegenomen mobiliteit maakt dit mogelijk. Er blijven dus relatief veel mensen met een lager opleidingsniveau achter op het platteland.

(gevoel van) Veiligheid

In het rapport 'Thuis op het platteland' staat omschreven dat '*sociale veiligheid een essentieel aspect is van de leefsituatie van burgers. Het gaat om de criminaliteit waar ze mee te maken (kunnen) krijgen, om overlast en verloedering en om gevoelens van onveiligheid (RMO 2004)*'. Criminaliteit en verloedering komen, zoals omschreven in 'Thuis op het platteland', voort uit een gebrek aan formele en informele sociale controle. Dit is ook wat in het WRR-rapport 'Vertrouwen in de buurt' staat beschreven. Hier wordt opgemerkt dat sociale cohesie een belangrijke factor vormt voor zowel veiligheidsbeleving als feitelijke veiligheid.

Rust, natuur en ruimte

Rust, natuur en ruimte zijn volgens de onderzoekers kenmerken van een leefbaar platteland. Deze kenmerken blijken voor nieuwkomers belangrijke redenen te zijn om naar het platteland te trekken. Daarnaast gaan stedelingen het platteland steeds meer als recreatiegebied gebruiken. Het gaat hierbij zowel om objectief te meten indicatoren van rust, natuur en ruimte als om de ervaring hiervan door bewoners.

Mate van verstedelijking

In bepaalde stukken wordt gewezen op de verstedelijking van het platteland - bijvoorbeeld door de vestiging van bedrijventerreinen en nieuwkomers en de toegenomen recreatie van stedelingen - en de negatieve invloed hiervan op een plattelandsgebied. De vraag is in hoeverre verstedelijking negatief is. Door verstedelijking kunnen de

werkgelegenheid en mobiliteit toenemen, waardoor een gebied minder afhankelijk wordt van de stad (minder strikte scheiding in woon- en werkdorpen).

Bovenstaande indicatoren zijn interessant om te onderzoeken. Voor elke indicator geldt echter dat deze voor de ene groep mensen een sterke invloed zal hebben op de leefbaarheid en voor de andere groep een minder sterke. Bovendien is het interessant te focussen op verschillen binnen de regio. Zo zijn Bedum, Ten Boer en Winsum belangrijker forensengemeenten dan de andere gemeenten van Noord-Groningen en is hier wellicht sprake van een andere problematiek dan in de andere gemeenten.

Hoofdstuk 3 Noord-Groningen: de visie van beleidsmakers

In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de visie van beleidsmakers op de provincie Groningen, en voornamelijk de regio Noord-Groningen. Aan de hand van drie beleidsdocumenten; het Provinciaal Omgevingsplan II (2006), het Programma Landelijk Gebied 'Kansen benutten' (2006) en de Sociale structuurschets Noord-Groningen (2002), wordt gekeken wat volgens beleidsmakers sterke en zwakke punten van het gebied zijn, waar zij kansen en bedreigingen voor Noord-Groningen zien en waar zij zich met hun beleid in de toekomst op richten. In het licht van het toekomstige onderzoek Bedreigd Bestaan is het interessant te bezien wat voor informatie en kennis er over het gebied beschikbaar is bij beleidsmakers, hoe men deze informatie en kennis heeft vergaard en waar hiaten zitten. Het streven is dat het nieuwe onderzoek Bedreigd Bestaan een aanvulling zal zijn op reeds beschikbare kennis en informatie, herhaling moet nadrukkelijk voorkomen worden.

3.1 Provinciaal Omgevingsplan II (2006)

In het Provinciaal Omgevingsplan wordt beschreven hoe de provincie er in de toekomst uit komt te zien. Onderwerpen als wonen, werken, ondernemen, bereikbaarheid, milieu en veiligheid komen erin aan bod. Het Provinciaal Omgevingsplan (POP) omvat het fysieke omgevingsbeleid van de Provincie Groningen. Het eerste POP is opgesteld in 2000, POP2 is de geactualiseerde versie hiervan die verscheen in 2006. De bedoeling is om in 2009 POP3 te laten verschijnen.

Doelstelling en uitgangspunten provincie Groningen

De hoofddoelstelling van de provincie is: *'Duurzame ontwikkeling: voldoende werkgelegenheid en een voor mens en natuur leefbaar Groningen met behoud en versterking van de kwaliteiten van de fysieke omgeving, waarbij toekomstige generaties voldoende mogelijkheden houden om zich te ontplooiën'*.

De drie centrale uitgangspunten voor het omgevingsbeleid zijn: sterke steden en een vitaal platteland, het eigen karakter van het gebied handhaven en versterken en werken aan een duurzame leefomgeving.

Sterke en zwakke punten provincie Groningen

Als een sterk punt van de provincie Groningen wordt genoemd dat het een belangrijke landbouwprovincie is en dat er sprake is van een *aantrekkelijke stad te midden van rust, ruimte en een herkenbaar eeuwenoud cultuurlandschap met gave dorpen*. Groningen heeft ruimte voor grootschaligheid en voor activiteiten waar in dicht verstedelijkte gebieden weinig mogelijkheden meer voor zijn. Daarnaast heeft Groningen een ruim arbeidsaanbod, relatief lage grondprijzen en is de provincie goed bereikbaar. Daartegenover staat dat de landbouw in de provincie Groningen onder druk staat, dat er relatief veel mensen niet zijn ingeschakeld in het arbeidsproces, dat er een harde kern bestaat van langdurig werklozen en dat er sprake is van een achterstand in werkgelegenheid.

Er wordt opgemerkt dat de werkgelegenheid in het gebied zich volgens landelijk tempo ontwikkelt. Een groot deel van deze groei komt op rekening van de stad Groningen. Als we kijken naar afzonderlijke sectoren valt op dat vooral de dienstensector aanzienlijk is gegroeid. Nieuwe sectoren, zoals informatica en medische technologie, zijn in

opkomst en het MKB wordt steeds belangrijker en gaat zij zich steeds meer internationaal oriënteren. Bovendien heeft het toerisme in de provincie een sterke groei door- gemaakt.

Noord-Groningen

In de POP-visie vormt het gebied Noord-Groningen een geografische eenheid voor ruimtelijk beleid. Het POP-gebied Noord-Groningen bestaat uit de gemeenten De Mar- ne, Winsum, Eemsum, Bedum, Ten Boer, Loppersum, Appingedam en Delfzijl.

Noord-Groningen is een dunbevolkt gebied met een aantal kernen (zoals Winsum, Be- dum en Ten Boer) die voldoende voorzieningen, een bloeiend cultureel leven en goede verbindingen met de stad hebben. Deze kernen vervullen een schakelfunctie tussen stad en ommeland. Het gebied kenmerkt zich volgens de provincie door een mooi landschap en veel economische activiteiten, zoals de Eemshaven, de aan energiege- koppelde bedrijvigheid in het Eemsumgebied en Delfzijl als aantrekkelijke haven- stad met veel werkgelegenheid in de industrie. Het gebied heeft een sterke toeristi- sche ontwikkeling doorgemaakt en er zijn veel kleine, aan huis gevestigde dienstver- lenende bedrijven. Ook is Noord-Groningen nog altijd een belangrijk landbouwgebied. Een derde van alle agrarische bedrijven uit de provincie is in Noord-Groningen geves- tigd. Het gaat hier voornamelijk om melkveehouderijen, maar ook om akkerbouw. Daar is een trend waarneembaar naar meer agro-industriële teelten, zoals brouwergerst en koolzaad. De verwerking hiervan vindt plaats in fabrieken in de Eemshaven. Een probleem is dat vrijkomend land gewild is (bij andere akkerbouwers of voor melkvee- houderijen), maar dat boerderijen leeg komen te staan. Bovendien heeft zich een aan- tal veranderingen voorgedaan. Zo zijn sommige boeren grootschalig en internationaal gaan produceren, terwijl anderen er nieuwe functies bij hebben gekregen, bijvoor- beeld ten aanzien van natuur en toerisme. De economische activiteiten in het gebied variëren dus van grootschalig (havengebied) tot kleinschalig (toerisme en recreatie).

Zowel het landschap als de economische activiteiten in het gebied zijn van belang voor een duurzame, leefbare regio. Het uitgangspunt van de provincie is de economische dynamiek in Noord-Groningen te versterken, zonder dat daarbij de herkenbaarheid van het landschap verloren gaat. Hierbij merkt men op dat teveel nadruk op het be- houd van het landschap het gevaar met zich meebrengt dat Noord-Groningen veran- dert in een museulandschap waarin alleen gewoond, maar niet gewerkt kan worden.

In de toekomst wil men onder andere het Eemsumgebied en de haven van Lau- wersoog versterken, de mogelijkheden voor een verdere ontwikkeling van de chemi- sche industrie onderzoeken, het imago van Delfzijl verbeteren, de schakelfunctie van Bedum, Winsum en Ten Boer tussen stad en ommeland verbeteren, extra woningbouw realiseren op het Hoogeland om hogere inkomens aan te trekken en daarmee de leef- baarheid te vergroten, een programma opstellen ten aanzien van de vergrijzingspro- blematiek, de sociale infrastructuur versterken en participatiedrempels voor bepaalde groepen verlagen en deelname aan kunst bevorderen om daarmee de regionale identi- teit te versterken. Ook wordt er een aantal punten genoemd ten aanzien van de na- tuur en de fysieke omgeving en wil men een studie uitvoeren naar de verkeers- en vervoerkundige ontsluiting van Noordwest-Groningen.

3.2 Programma Landelijk Gebied 'Kansen benutten' (2006)

Het Programma Landelijk Gebied is het Provinciaal Meerjaren Programma Landelijk Gebied voor 2007 tot 2013 en is opgesteld door de Provinciale Staten. Het programma is gebaseerd op landelijk beleid en het geeft de *'doelen en prestaties die gebiedspartners, gemeenten, waterschappen, belangenorganisaties, provincie en rijk gaan realiseren in het landelijk gebied'* weer.

Ten aanzien van de economie in de POP-regio Noord-Groningen wordt in het Programma Landelijk Gebied aangegeven dat er sprake is van een sterke landbouwregio en dat de regio *'verder drijft op het economische kerngebied van de Eemsdelta. Verder is het MKB economisch en sociaal van belang en draagt de toeristische sector in toenemende mate bij aan de economische ontwikkeling.'*

Noord-Groningen is relatief dun bevolkt. Dit heeft in het verleden zowel positieve als negatieve gevolgen gehad. Een negatief gevolg is dat de economische ontwikkeling en de leefbaarheid van het gebied enigszins zijn achtergebleven. Een pluspunt is echter dat het historische cultuurlandschap intact is gebleven.

Er wordt in dit stuk gewezen op de grote afstanden binnen de regio. Deze hebben tot gevolg dat inwoners voor werk en voorzieningen zijn aangewezen op de stad Groningen en de grotere kernen Delfzijl, Appingedam, Uithuizen, Leens, Loppersum en de gemeenten Winsum, Ten Boer en Bedum.

Kansen ziet men in de ontwikkeling van recreatie en toerisme, het stimuleren van de plattelandseconomie, het versterken van de landbouwsector en haar beheersfunctie, het versterken van de kwaliteit van het landschap en de natuur, het verbeteren van de bereikbaarheid en de infrastructuur en het versterken van de leefbaarheid door extra woningbouw. Ook wil men zorg dragen voor meer sociaaleconomische vitaliteit door middel van het stimuleren en verbreden van de plattelandseconomie en het verbeteren van de leefbaarheid. Hierbij acht men een bottom-up aanpak essentieel. Concreet wordt gedacht aan de volgende opgaven:

- het realiseren en in stand houden van basisvoorzieningen; multifunctionele centra
- het vergroten van de betrokkenheid en bewonersparticipatie bij eigen leefomgeving;
- het herstel en de ontwikkeling van plattelandserfgoed
- het vergroten van de aantrekkelijkheid van de leefomgeving.

3.3 Sociale Structuurschets Noord-Groningen (2002)

De Sociale Structuurschets Noord-Groningen is een gezamenlijk product van de gemeenten Appingedam, Bedum, De Marne, Delfzijl, Eemsmond, Loppersum, Ten Boer en Winsum, de Regioraad Noord-Groningen, de Provincie Groningen en het Provinciaal Ontwikkelingsinstituut Zorg en Welzijn. Het document is opgesteld in februari 2002. In de schets wordt gezocht naar zaken die duurzaam verbeterd kunnen worden. De Sociale Structuurschets is de basis voor het regionale gebiedsprogramma voor Noord-Groningen.

Als sterke punten van de regio worden de rust, de ruimte, de veiligheid (lage criminaliteit) en de recreatieve ontwikkeling van het gebied genoemd.

Men is over een aantal zaken minder positief. De, volgens ons, belangrijkste hiervan worden hieronder genoemd. Ten eerste wordt aangegeven dat de schakelgemeenten goede verbindingen hebben met de stad, maar dat de bereikbaarheid van de rest van de regio te wensen over laat. In sommige gevallen is er sprake van een grote afstand tussen dorpen en kernen, waardoor voorzieningen moeilijk te bereiken zijn. Dit geldt vooral voor kwetsbare groepen als ouderen, gehandicapten en minder draagkrachtigen en leidt tot een gevoel van afhankelijkheid onder deze groepen.

In 2002 werd er gewezen op enkele problemen in de landbouwsector: *'Meer en strakkere handhaving van milieuwetgeving, dalende Europese subsidies en prijzen op de wereldmarkt voor agrarische producten en de overheidsmaatregelen die volgen op epidemieën bij het vee, hebben ingrijpende gevolgen'*. Bovenstaande ontwikkelingen leidden tot lagere inkomens bij agrariërs en toeleverende bedrijven en een toenemende bedrijfsbeëindiging en emigratie. Daarnaast waren er gevolgen voor de vitaliteit van het platteland en de kwaliteit van het landschapsbeheer.

Men geeft in de Structuurschets aan dat er sprake is van vergrijzing, ontgroening en het wegtrekken van het meest vitale en productieve deel van de bevolking (20 – 39 jarigen). Bovendien blijkt het aandeel jongeren (15-24 jaar) en ouderen (55-65 jaar) in het regionale werklozenbestand toe te nemen.

Voorzieningen, voornamelijk in de kleine kernen, blijken onder druk te staan en er is behoefte aan moderne, goed onderhouden accommodaties *'met een deugdelijk aanbod richting de inwoners enerzijds en een sluitende exploitatie anderzijds'*. Hiervoor denkt men in de richting van multifunctionele centra (dorpshuizen). Ook blijkt de deelname aan vrijwilligerswerk, vooral onder jongeren, af te nemen. Daar staat tegenover dat veel dorpen nog een bloeiend verenigingsleven hebben.

Tot slot is een aanpassing van de woningvoorraad volgens de schrijvers van het plan noodzakelijk doordat de samenstelling van de bevolking en woonwensen veranderen. Ouderen blijven bijvoorbeeld langer zelfstandig wonen.

3.4 Beleidsdocumenten Noord-Groningen

Naast bovenstaande documenten bestaat er nog een aantal plannen en programma's voor Noord-Groningen. Het gaat bij deze plannen voornamelijk om de vertaling van eerder uitgestippelde plannen en doelstellingen naar concrete projecten (uitvoeringsniveau). Een van deze plannen is het 'Regioprogramma Noord 2007/2008'. Dit programma is in mei 2007 opgesteld door de acht gemeenten van Noord-Groningen, de Regioraad Noord-Groningen, het waterschap Noorderzijlvest en de provincie Groningen. Het Regioprogramma is onder andere gebaseerd op het Programma Landelijk Gebied en bevat projecten ter uitvoering van de doelstellingen van het bestuursakkoord en de 'Gebiedsuitwerking Noord-Groningen'. De Gebiedsuitwerking Noord-Groningen is een verdere uitwerking van het POP.

Voor Noord-Groningen zijn ook het 'Regionaal Welstandsplan' en het 'Landschapsontwikkelingsplan' (LOP) opgesteld. Het Regionaal Welstandsplan heeft als doel *'het behouden en daar waar mogelijk vergroten van de ruimtelijke kwaliteit van Noord-*

Groningen'. Het Landschapsontwikkelingsplan (LOP) is in 2006 vastgesteld door de provincie. Daarnaast zijn er vijf gebiedsuitwerkingen.

3.5 Analyse & conclusie

Uit de analyse van de beleidsdocumenten komt een aantal aandachtspunten naar voren, evenals punten waar regionaal beleid tekort schiet en waar mogelijkheden liggen voor het nieuwe onderzoek Bedreigd Bestaan. Deze punten staan hieronder weergegeven.

Terugkerende thema's

Uit bovenstaande documenten is naar voren gekomen dat beleidsmakers een aantal sterkten en zwakten voor de regio zien. Deze staan in onderstaande tabel weergegeven.

Schema: Sterke-/zwakteanalyse beleidsdocumentatie Noord-Groningen

Sterk	Zwak
Economie: ○ Toerisme en recreatie ○ Sterke landbouwregio ○ Eemsdelta, ruimte voor industrie in Eemshaven ○ Groot MKB cluster ○ Energie gerelateerde bedrijvigheid ○ Delfzijl: havenstand en industriepark ○ Aan huis gevestigde dienstverlenende bedrijven ○ Nieuwe sectoren: informatica en medische technologie (provincie) ○ Ruimte voor vb woningbouw, bedrijventerreinen en recreatie Landschap: ○ Rust ○ Ruimte ○ Dun bevolkt: historische cultuurlandschap bewaard gebleven Sociaal/cultureel: ○ Veilige regio ○ Sociale cohesie; dorpsleven ○ Bloeiend verenigingsleven ○ Grote kernen met voorzieningen en schakelfunctie	Economie: ○ Dun bevolkt: economische ontwikkeling en leefbaarheid achter gebleven ○ Oriëntatie qua werk en voorzieningen op steden en grote kernen ○ Wegtrekken meest vitale en productieve deel van de bevolking ○ Problemen agrarische sector Arbeidsmarkt: ○ Achterstand werkgelegenheid ○ Relatief veel mensen niet ingeschakeld in arbeidsproces ○ Jongeren en ouderen in werklozenbestand ○ Harde kern langdurig werklozen Demografie: ○ Vergrijzing en ontgroening Sociaal/cultureel: ○ Grote afstanden en beperkte ontsluiting ○ Voorzieningen onder druk ○ Beperkte mobiliteit en afhankelijkheid van bepaalde groepen ○ Deelname vrijwilligerswerk neemt af Overig: ○ Leegstaande boerderijen

Bron: POP II, Sociale structuurschets Noord-Groningen en Programma Landelijk Gebied

Als we naar de sterkte-/zwakteanalyse kijken, valt in eerste instantie op dat bepaalde thema's telkens terugkeren, zowel eind jaren vijftig als in huidige studies over het platteland en in bovenstaande beleidsdocumenten. Het gaat hier in positieve zin over thema's als rust, ruimte, veiligheid, sociale cohesie en het landschap van het platte-

land. Bezorgdheid bestaat onder beleidsmakers echter nog altijd over de problemen in de agrarische sector, de afname van voorzieningen op het platteland, de toegenomen oriëntatie op de stad qua werk en voorzieningen en de beperkte mobiliteit en afhankelijkheid van bepaalde groepen. Men erkent ook dat er sprake is van vergrijzing en ontgroening, dat de economische ontwikkeling op het platteland enigszins is achtergebleven en dat de werkloosheid er relatief hoog is.

Opmerkelijk is dus, dat in 2008 grotendeels dezelfde bewegingen worden waargenomen als waarvan men in 1959 dacht dat ze zouden leiden tot een verminderde leefbaarheid van de regio Noord-Groningen. Zoals in hoofdstuk 1 al naar voren kwam, zijn de meeste voorspellingen van de auteurs van *Bedreigd Bestaan* niet uitgekomen en is het bevolkingsaantal de afgelopen decennia bijvoorbeeld niet gedaald, zoals verwacht, maar gestegen. Het blijkt dan ook dat men anno 2008 minder pessimistisch is over de toekomst van Noord-Groningen dan eind jaren vijftig. Aan de ene kant worden knelpunten zoals bovenstaande erkend, maar aan de andere kant ziet men ook veel positieve punten en kansen voor het gebied. Uit de sterkte-/zwakteanalyse blijkt dan ook dat er tegenover de genoemde zwakten bijna evenveel sterkten staan. Waar men zwakten ziet, bijvoorbeeld op het gebied van economie, ziet men ook pluspunten en kansen voor de toekomst.

Uit hoofdstuk 2 (over het huidige onderzoek naar stad en platteland) bleek eveneens dat men tegenwoordig een stuk optimistischer is over de toekomst van plattelandsregio's. Het valt op dat veel van de thema's die in de sterkte-/zwakteanalyse zijn genoemd, ook in hoofdstuk 2 aan de orde zijn geweest. Dit duidt er op dat de problemen die door beleidsmakers zijn gesignaleerd voor Noord-Groningen niet typerend zijn voor deze regio. Het lijkt hier grotendeels te gaan om algemene plattelandsproblematiek die ook opgaat voor andere plattelandsgebieden in Nederland. Wel komt in dit hoofdstuk naar voren dat Noord-Groningen zich van andere plattelandsregio's onderscheidt door de grote afstanden binnen het gebied en de slechte bereikbaarheid. Omdat er veelal sprake is van algemene plattelandsproblematiek, is onderzoek naar het gebied interessant. Het kan immers gelden als casestudie voor plattelandsonderzoek en bepaalde bevindingen zullen wellicht ook op andere regio's van toepassing zijn.

[Nadruk beleid op economische en fysieke aspecten](#)

Opvallend is verder dat er in de beleidsdocumenten voornamelijk wordt ingegaan op het ruimtelijke, fysieke en economische beleid voor de regio. Het sociaal-culturele aspect vindt veel minder doorgang. Het POP is bijvoorbeeld een document dat vooral ingaat op het fysieke beleid van de provincie Groningen. Onderwerpen die behandeld worden zijn economie, werkgelegenheid, woningbouw, landschap, milieu en bereikbaarheid (verkeer en vervoer). Ook het Programma Landelijk Gebied focust vooral op de harde aspecten van het beleid en in mindere mate op sociale of culturele aspecten. Men spreekt wel over leefbaarheid, maar geeft aan deze vooral te willen verbeteren door het nemen van 'harde' maatregelen als extra woningbouw en het realiseren van multifunctionele centra. De Sociale Structuurschets gaat wel in op sociale aspecten van de regio Noord-Groningen. In het document staan zorg- en welzijnsaspecten centraal. Het gaat hier echter om een eenmalig document, waaraan (nog) geen vervolg is gegeven en dat is geschreven vanuit een beleidsvisie. Men focust in de schets op bepaalde doelgroepen en problemen, maar geeft in mindere mate een allesomvattend beeld van de regio. Verder gaan ook het Regionaal Welstandsplan en het Landschapsontwikkelingsplan vooral in op ruimtelijk beleid en het landschap van de regio.

Uit de sterkte-/zwakteanalyse blijkt eveneens dat economische en arbeidsmarktaspecten door beleidsmakers erg belangrijk worden gevonden. Deze worden in de beleidsdocumenten vaker genoemd dan sociale en culturele aspecten. Bovendien zijn de geformuleerde doelstellingen en ambities vooral gericht op de economische ontwikkeling en het landschap. Het vergroten van de leefbaarheid wordt ook genoemd, maar het lijkt erop dat dit vooral bewerkstelligd dient te worden door economische ontwikkeling van het gebied (creëren van werkgelegenheid).

In vergelijking met Bedreigd Bestaan, waarin de economische, sociale en culturele situatie van de regio is onderzocht, zien we in het huidige beleid dus vooral het economische aspect terug. De sociale en culturele aspecten lijken onderbelicht. Er wordt maar in beperkte mate ingegaan op de consequenties die gesignaleerde problemen hebben voor de bewoners en de dorpsamenleving in het gebied. In het POP-document wordt bijvoorbeeld gesproken over problemen in de landbouw, maar men gaat niet dieper in op de (sociale en culturele) impact die deze 'problemen' hebben op de bewoners van het gebied. Daarnaast wordt niet vaak aangegeven of en door welke doelgroep bepaalde, door beleidsmakers gesignaleerde, knelpunten als probleem worden ervaren.

Een nieuw onderzoek Bedreigd Bestaan zou een zinvolle aanvulling kunnen zijn op bestaande kennis als zij focust op sociale en culturele aspecten van de regio. Het is interessant om uit te zoeken wat de sociale en culturele gevolgen zijn van bepaalde ontwikkelingen (zoals de opkomst van toerisme en recreatie) voor bewoners van het gebied en voor welke doelgroepen bepaalde ontwikkelingen positief dan wel negatief zijn.

Weinig visie op de regio en haar burgers

We zien in de beleidsdocumenten verder dat er veel kennis is over het gebied, maar dat het voor overheden moeilijk is om burgers te bereiken, ondanks initiatieven rondom de nieuwe POP, waarbij veel lokale bijeenkomsten zijn georganiseerd. Het ontbreekt daarom aan inzicht in de beleving van de burger. Het beleid lijkt niet in samenspraak met bewoners te zijn opgesteld. Bij het opstellen van de Sociale Structuurschets is gesproken met sleutelfiguren en beleidsmedewerkers van gemeenten, er heeft echter geen degelijk onderzoek onder de bevolking zelf plaatsgevonden. Een ander voorbeeld is het Regioprogramma Noord 2007/2008. Hierin staat vermeld dat *'de realisatie van [door beleidsmakers bedachte] projecten staat of valt met de medewerking van inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties uit de regio zelf'*. Dit is opvallend aangezien het document niet in overleg met bewoners is opgesteld. De vraag is dus hoeveel draagvlak er onder de bevolking is voor genoemde projecten. Wat betreft het POP zijn er POP-bijeenkomsten voor burgers georganiseerd, met de bedoeling de input van burgers mee te nemen in de ontwikkeling en het opstellen van de POP's. Het is echter gebleken dat de opkomst van de POP-bijeenkomsten laag was. Het is mogelijk dat burgers enigszins wantrouwend tegenover de politiek staan en zich afvragen of er überhaupt iets met hun opmerkingen zal worden gedaan. Een nieuw onderzoek Bedreigd Bestaan biedt hier mogelijkheden. Het onderzoek zal onafhankelijk van provincie en gemeenten worden uitgevoerd en burgers kunnen zodoende benaderd worden door een niet-politieke partij.

Al met al heeft men weinig visie op de regio in zijn geheel en staan de mening en beleving van burgers nergens centraal. Er wordt er in de documenten weinig over de burgers gesproken. Hier lijken kansen te liggen voor het nieuwe onderzoek Bedreigd Bestaan. Door middel van grootschalig, kwalitatief onderzoek onder de bevolking zelf,

kan een compleet beeld geschetst worden van de sociale en culturele situatie in de regio Noord-Groningen.

Invloed van beleid

Het is interessant te onderzoeken in hoeverre beleidsinterventies van invloed zijn op de leefbaarheid van een gebied. De vraag is bijvoorbeeld waarom de verwachtingen van de auteurs van Bedreigd Bestaan niet zijn uitgekomen. Is de bevolkingsomvang niet gekrompen omdat de veranderende omstandigheden andere bewonersgroepen aan hebben aangetrokken? Is het zelforganiserend/probleemoplossend vermogen van bewoners groter gebleken dan verwacht? Hebben zich, naast de verwachte veranderingen, onverwachte ontwikkelingen voorgedaan die bepaalde problemen minder erg hebben gemaakt (een vermindering van voorzieningen is bijvoorbeeld een minder groot probleem gebleken dan verwacht, omdat de mobiliteit sterk is toegenomen)? Of heeft het ontwikkelde beleid de juiste uitwerking gehad?

Conclusie

In deze paragraaf is een aantal kansen geïdentificeerd voor het nieuwe onderzoek Bedreigd Bestaan. Het gaat hier om zaken die in het huidige beleid onderbelicht zijn gebleven en waarop het onderzoek Bedreigd Bestaan een waardevolle aanvulling kan zijn. Ten eerste is gebleken dat de thema's waarover wordt gesproken met betrekking tot plattelandsproblematiek grotendeels dezelfde zijn als vijftig jaar geleden en ook grotendeels dezelfde als in het huidige onderzoek naar het platteland in Nederland worden genoemd. Door een regio als Noord-Groningen gedetailleerd in kaart te brengen, kan waarschijnlijk ook iets gezegd worden over andere plattelandsgebieden in Nederland.

Daarnaast is gebleken dat beleid vooral focust op de economische en ruimtelijke aspecten van de regio en in mindere mate op sociale en culturele factoren. Ook is gebleken dat beleidsmakers weinig visie op het gebied als geheel hebben, maar zich vooral richten op marginale groepen en problemen binnen de samenleving. Bovendien houdt men bij het ontwikkelen van beleid weinig rekening met de meningen en ideeën van inwoners van het gebied. Het nieuwe onderzoek Bedreigd Bestaan zou daarom vooral de sociale en culturele situatie van Noord-Groningen in kaart kunnen brengen door middel van onderzoek onder bewoners van het gebied zelf. Het onderzoek kan veel diepgang brengen door grootschalige dataverzameling en door achterliggende factoren te achterhalen.

Tot slot is gebleken dat de voorspellingen van Bedreigd Bestaan uit 1959 in beperkte mate zijn uitgekomen. Interessant om te onderzoeken is in hoeverre overheidsbeleid hier van invloed is geweest en wat überhaupt de invloed van beleid is op de leefbaarheid van een regio.

Hoofdstuk 4 Vraagstelling Bedreigd Bestaan 2009

Bedreigd Bestaan is in 1959 geschreven als een sociografie. Het geeft zowel een veel omvattend beeld van de situatie in de jaren vijftig van de vorige eeuw als van de veronderstellingen die onderzoekers en beleidsmakers hadden over de (consequenties van) te verwachten ontwikkelingen.

Het kernbegrip van het onderzoek in 1959, namelijk leefbaarheid, staat in plattelandsgebieden in Nederland, getuige recente onderzoeken en adviezen van de SER, de WRR en het SCP, niet onder druk. We hebben al aangegeven dat in de beleidsstukken van de regionale overheid de focus daarbij vooral ligt op fysieke en economische aspecten en minder op sociaal-culturele factoren. Wat verder opvalt, is de afwezigheid van een visie op de ontwikkeling van het platteland anders dan het in stand houden van voorzieningen, de werkgelegenheid en de economische houdbaarheid.

Er is dus alle reden het onderzoek van vijftig jaar geleden opnieuw uit te voeren. Er is in de eerste plaats veel kennis te vergaren over determinanten van gebiedsverandering en de relatie tussen fysieke en economische omgeving en individueel welzijn. Ook naar de samenstelling van de bevolking, anders dan leeftijd, geslacht en SES is nog nauwelijks onderzoek gedaan. Het beeld ontstaat dat het platteland niet langer alleen door 'plattelanders' wordt bewoond. Veel plattelanders vertrekken naar de stad of verder. Daar tegenover staan mensen die zich juist in de regio vestigen vanuit andere plaatsen in Nederland, niet louter en alleen vanuit economische motieven. Ook in Noord-Groningen zijn jongeren, ouderen en gezinnen met kinderen. Zij hebben allemaal andere verwachtingen en wensen. Een eendimensionale plattelandsontwikkeling die alleen uitgaat van functieverarming en achterstelling doet daarom geen recht aan de diversiteit en dynamiek van het platteland. Is er wel sprake van een plattelandsamenleving zoals die nog als vanzelfsprekend werd verondersteld in 1959? Of is er ook op het platteland sprake van een aantal parallelle en deels overlappende 'gemeenschappen'? Worden nieuwkomers onderdeel van 'het dorp' en/of brengen zij een nieuwe sociale en culturele dynamiek? Woont iemand anders 'in het dorp' als hij er niet werkt, maar alleen woont. Valt het leven van mensen nog wel samen met hun woonplaats, of kiezen mensen voor andere plaatsen om te wonen voor elke levensfase? In de tweede plaats levert een herhaling van het onderzoek inzicht in effecten van, en toekomstige opgaven voor beleid. Wat heeft vijftig jaar plattelandsbeleid eigenlijk opgeleverd?

4.1. Vraagstelling

Deze vragen leiden ons naar de hoofdlijnen van een onderzoeksprogramma 'Bedreigd Bestaan 2009'. Dit onderzoeksprogramma streeft een drietal doelen na:

1. *Het verschaffen van een actueel overzicht van de huidige economische en sociaal-culturele situatie in Noord-Groningen in vergelijking met de situatie van vijftig jaar geleden.*

De kern van de doelstelling is in feite de situatie van toen en nu op een overzichtelijke manier en aan de hand van (vergelijkbare) leefbaarheidindicatoren opnieuw te beschrijven. In dit kader zal niet alleen een vergelijking van Noord-Groningen tussen 1959 en 2009 worden gemaakt, maar zal ook een ontwikkeling worden geschetst van

het plattelandsbeleid en planningsprincipes. (vergelijk o.a. *Vooruit Denken en Verwijlen* van Joks Janssen uit 2006, waarin de (re)constructie van het plattelandslandenschap in Zuidoost-Brabant tussen 1920 en 2000 wordt geanalyseerd). Eveneens komt hierbij de ontwikkeling in de relatie tussen stad en platteland aan de orde. In hoeverre is deze veranderd? Is dit een toegenomen afhankelijkheid van de stad door het platteland of is het een afhankelijkheid die meer wederzijds is?

Het is in dat perspectief interessant om te kijken naar economisch draagvlak van een gebied. Wordt dit bepaald door de bewoners, die hun inkomen (deels) in de regio besteden of door de economische structuur, aanwezigheid van bedrijven en organisaties, zodat inkomens in de regio verdiend worden.

Ook is het in deze historische vergelijking interessant om te analyseren op welke aspecten de lokale en regionale overheden, respectievelijk gemeenten en provincie, een grote invloed kunnen uitoefenen en op welke aspecten dit niet lukt. Met andere woorden hebben de ontwikkelingen in de afgelopen 50 jaren plaatsgevonden dankzij of ondanks publiek beleid.

2. Het in beeld brengen van bewonersprofielen en waardenoriëntaties van de huidige bewoners.

Een blinde vlek in het onderzoek tot dusver is het beschrijven van waardenoriëntaties van bewoners. Leefbaarheid is vooral een subjectief begrip dat sterk afhangt van de waarde die mensen toekennen aan omgevingsaspecten, middelen en doelstellingen. Dit bepaalt in sterke mate hun oriëntatie op de regio. Deze benadering maakt het mogelijk om de complexiteit en dynamiek op het platteland te belichten. Het voorkomt, in de woorden van de Britse geograaf Chris Philo, dat plattelandstudies worden uitgevoerd als: 'simple studies of fixed unproblematic and supposedly well-known people and places' and 'peaceful pastures free from chaos and confusion, passion and politics' (C. Philo, Review: writing the rural. Environment and Planning A, 29, 943-50).

Belangrijke aspecten waarop de profielen zullen worden beschreven zijn:

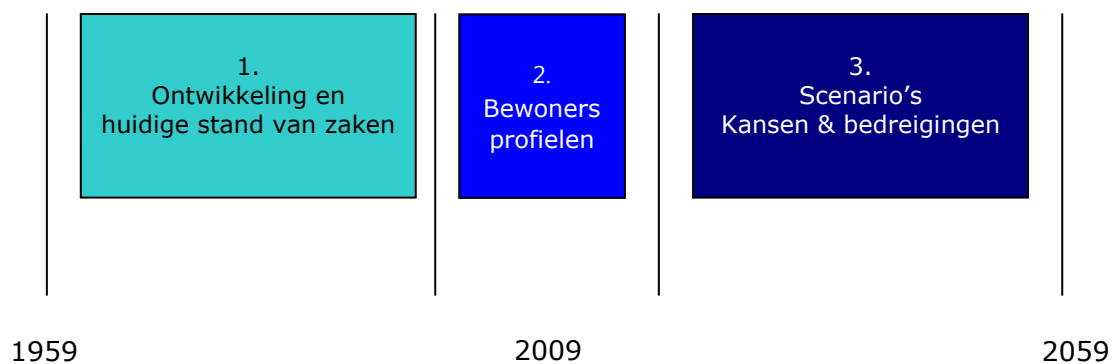
- toegenomen mobiliteit en pendel, die het mogelijk maken om te wonen in aantrekkelijke gebieden op 'grote' afstand van het werk;
- de aanwezigheid van sociaal-culturele netwerken die het wonen op het platteland juist aantrekkelijk maken of niet;
- leeftijdscategorieën: zijn bij plattelandsbewoners bepaalde leeftijdscategorieën oververtegenwoordigd, bijvoorbeeld ouderen. Is dit een gevolg van grotere mobiliteit, waardoor andere leeftijdscategorieën zoals jongeren gemakkelijker vertrekken naar de stad of andere delen van Nederland.
- Grondgebruik: is het platteland aantrekkelijk vanwege het agrarische en landelijke karakter, of worden juist ontwikkelingen om meer natuur of recreatiemogelijkheden te ontwikkelen gewaardeerd.

3. Schetsen van toekomstscenario's voor Noord-Groningen.

Er is geen eenduidige opvatting over hoe de regio zich zou kunnen ontwikkelen. Weliswaar hebben planmakers grove opvattingen, maar de invloed van onzekere ontwikkelingen (klimaat, verstedelijking enz.) wordt daarbij nauwelijks betrokken. Een scenario is een beschrijving van een *mogelijke* toekomst, waarbinnen een bepaald plan ontwikkeld kan worden. Scenario's kunnen daarom een breed spectrum

aan mogelijke uitkomsten bieden. Het gewenste beleid kan daarom eveneens sterk verschillen tussen de verschillende scenario's. Het SCP heeft in 2003 een viertal scenario's ontwikkeld voor de toekomst van Europa, *Four futures of Europe*, op basis van twee grote ontwikkelingsassen: regionalisering-internationalisering en publieke-private verantwoordelijkheden.

De scenario's dienen twee doelen. Ten eerste bieden ze een overzichtelijke structuur om een onzekere toekomst te bediscussiëren. Op deze wijze kunnen scenario's vroegtijdig signalen afgeven voor bepaalde ontwikkelingen in de toekomst, bijvoorbeeld noodzakelijke veranderingen in oriëntatie en onderlinge samenwerking van de publieke sector. Ten tweede kunnen de scenario's dienen als een instrument voor beleidsanalyses met een lange termijn karakter, bijvoorbeeld ten aanzien van ruimtelijke vraagstukken en de vergrijzing.

4.2. Onderzoeksmethodiek

Bij de onderzoeksmethodiek die wij in dit onderzoek willen gebruiken willen wij maximaal gebruik maken van de mogelijkheden van het internet. Door het gebruiken van een website is het mogelijk om snel en efficiënt vragenlijsten uit te zetten bij veel respondenten. Met behulp van publiciteit is het mogelijk om personen te benaderen om de vragenlijst in te vullen, die anders niet of moeilijk via adressen of telefoonnummers te achterhalen zijn. Hierdoor zal een grote respons mogelijk zijn.

Gezien het hoge percentage internetaansluitingen, ook in Noord-Groningen, is dit een manier om snel veel mensen te bereiken. Daar waar internet beperkt beschikbaar of toegankelijk is voor bepaalde doelgroepen zullen wij interviews met personen houden. Daarnaast willen wij de website zo inrichten dat veel partijen – individuen, verenigingen voor dorpsbelangen, historische kringen en andere organisaties – direct betrokken kunnen worden bij het onderzoek om zo snel en gemakkelijk veel informatie uit te wisselen en te delen.

De website maakt het ook mogelijk om rapporten en andere documenten gemakkelijk en voor een grote groep, de bewoners van Noord-Groningen, beschikbaar te stellen.

Hoofdstuk 5 Opbrengsten van het project

Naast een studie naar Noord-Groningen beoogt het huidige project ook nog andere resultaten op te leveren. Daarbij wordt nadrukkelijk samenwerking gezocht met organisaties in het gebied, zoals het openluchtmuseum het Hoogeland, historische verenigingen en andere organisaties. Hieronder schetsen wij een aantal van deze uitkomsten van het project.

5.1. Expositie in museum Het Hoogeland

Het openluchtmuseum Het Hoogeland is betrokken bij de voorbereidingen van een nieuwe versie van de uit 1959 stammende studie *Bedreigd Bestaan*. Het museum is opgericht in hetzelfde jaar als deze studie verscheen, maar dit toevallige gegeven is wellicht onvoldoende om de betrokkenheid van een museum bij een dergelijk onderzoek te motiveren. In onderstaande notitie is daarom in grote lijnen uitgewerkt welke maatschappelijk rol het openluchtmuseum voor zichzelf ziet weggelegd en hoe zich dit verhoudt tot zijn rol binnen *Bedreigd Bestaan*.

Spectaculair

Musea hebben de laatste decennia ingrijpende veranderingen doorgemaakt. Van instellingen die als primaire taak het behouden en beheren van een collectie kenden, zijn het publieksgerichte organisaties geworden. Grote manifestaties, tentoonstellingen voor een breed publiek en spectaculaire nieuwbouwplannen worden ingezet om zoveel mogelijk bezoekers voor het museum te interesseren. Echter, in het zoeken van musea naar een nieuwe maatschappelijke betekenis, zijn niet alleen bezoekersaantallen maatgevend. Zeker voor cultuurhistorische musea, zijn de inbedding in de samenleving en de relatie met het gebied waaruit hun collectie voortkomt, evenzeer van belang. Een dergelijke relatie kan vernieuwende en betekenisvolle vormen aannemen.

Culturele Biografie

Het openluchtmuseum Het Hoogeland wil zich nadrukkelijker gaan manifesteren als centrum voor informatie over cultuur, geschiedenis en erfgoed van het Groninger Hoogeland. Door te fungeren als een plek waar de belangrijkste bronnen met informatie over het gebied worden gekoppeld, draagt het museum bij aan de 'culturele biografie' van de regio. Onder het begrip culturele biografie wordt het levensverhaal van een gebied verstaan, zoals dat tot uitdrukking komt in het landschap, de monumenten en het overige erfgoed. Objecten worden daarbij niet uit hun context gehaald, maar juist in samenhang met andere en vooral andersoortige objecten beschouwd.

Verbindingen

De keuze voor de culturele biografie heeft als gevolg dat een museum niet meer alleen een collectie samenstelt en toont, maar vooral informatie over de collectie integreert met andere informatie uit cultuurhistorische bronnen. Museale objecten worden niet meer als exemplarisch beschouwd en behandeld, maar als onderdeel van een veel breder verhaal met verbindingen naar andere objecten binnen de collectie, maar zeker ook daarbuiten.

Omdat een museum met een streekgebonden collectie gevestigd is in het gebied, lijkt het de aangewezen organisatie om informatie te organiseren, koppelingen te maken en vervolgens te ontsluiten voor een breed publiek. Het museum verwijst dan niet alleen meer naar de fraaie streepbandaardewerken vaas in de vitrine, maar ook naar de

plaats waar deze is gevonden, naar andere vindplaatsen met objecten uit dezelfde periode en naar streekgebonden mythen uit die tijd.

Bronnen

De verschuiving van een collectiegerichte, naar een informatiegerichte organisatie, heeft consequenties voor de inhoud en de organisatie van een museum, maar het geeft het museum daarnaast een andersoortige rol. Het museum is inspirerend, stimulerend en richtinggevend bij het onderzoeken van de identiteit van een gebied. Het museum presenteert niet alleen afgeronde verhalen, maar daagt de bezoeker uit zelf koppelingen te maken tussen uiteenlopende informatiedragers. Maar vooral, een museum beperkt zich niet alleen tot zijn eigen collectie, maar gebruikt een veel breder spectrum aan bronnen.

Ontwikkeling

Vanuit deze visie, participeert het openluchtmuseum Het Hoogeland in het project rondom het nieuwe Bedreigd Bestaan. De studie die in 1959 werd uitgebracht geeft een beeld van de veranderingen die Het Hoogeland na de oorlog onderging. In wezen was dit een overgang van de fase die in het museum centraal staat – Het Hoogeland van de 19^e en vroeg 20^e eeuw met een in hoofdzaak agrarische economie – naar een fase met landbouwmechanisatie, migratie en een groeiende dienstenindustrie. Een nieuw Bedreigd Bestaan kan een volgend hoofdstuk aan dit verhaal toevoegen. Op basis van zijn collectie kan het museum daarmee aandacht besteden aan de ontwikkelingsfasen volgend op het tijdperk waaruit de collectie afkomstig is.

Met Bedreigd Bestaan kan het openluchtmuseum actief participeren in het debat over de identiteit van Het Hoogeland. Op basis van de nieuwe visie op het maatschappelijk functioneren van een museum, is dat een taak die het openluchtmuseum tot de zijne rekent.

Thema's

Behalve met zijn deelname aan Bedreigd Bestaan bereidt het museum een verdere uitbreiding van relevante themagebieden voor. Binnen de hoofdthema's landschap, bouwkunst en wonen/werken, zoekt het museum relaties met heden of met cultuurhistorische restanten in de omgeving. Zo zou, bijvoorbeeld, het museale café Bie Ko-boa kunnen verwijzen naar nog bestaande oude cafés in de omgeving, maar ook het vertrekpunt kunnen zijn voor de uitwerking van het thema 'vrijtijdsbesteding'. De drukkerij op het museumterrein zal in de toekomst niet alleen meer een beeld bieden van het verleden van de dorpsdrukkerij, maar de inleiding vormen voor een verhaal over de rol en ontwikkeling van informatievoorziening en media.

Katalysator

De verdere uitwerking van zowel Bedreigd Bestaan in het museum, als van overige thema's die passen binnen het begrip 'culturele biografie', laat nog op zich wachten. Het museum ziet Bedreigd Bestaan als startpunt en katalysator van de verdere ontwikkeling.

5.2. Website

Het project zal worden ondersteund met een website. In eerste instantie is deze website bedoeld om ook al tijdens het project zoveel mogelijk data beschikbaar te maken. Er is al veel vooronderzoek verricht waarvan de resultaten snel op een website zouden kunnen worden geplaatst. Daarbij denken wij onder andere aan het digitaliseren van

de oude deelrapporten, waarvan nog slechts enkele exemplaren bestaan, zodat deze voor een grotere groep geïnteresseerden beschikbaar zou kunnen komen. Tijdens de loop van het project kunnen ook andere partijen informatie aanleveren, zoals historische verenigingen en andere lokale organisaties. Wij denken dan bijvoorbeeld aan de mogelijkheid dat bewoners 'kleine verhalen' vertellen, persoonlijke geschiedschrijvingen die kleuring geven aan de gebiedsontwikkeling.

De tweede functie van de website is als onderdeel van het onderzoek. Wij voorzien een internetenquête waaraan zoveel mogelijk inwoners van Noord-Groningen zouden kunnen deelnemen. De vragenlijst wordt via de website beschikbaar gesteld.

De derde functie is die van publiciteit voor het project. Om zoveel mogelijk aandacht te genereren voor het project en het onderzoek, hopen wij het bereik onder de inwoners van Noord-Groningen die willen participeren in het onderzoek te vergroten. De website kan ook worden gebruikt om de expositie te ondersteunen.

Tenslotte zal de website ook worden gebruikt om de uitkomsten van de verschillende onderzoeken beschikbaar te maken. De rapporten zullen digitaal beschikbaar worden gesteld.

De website zou idealiter als een virtuele 'community' rondom het project moeten gaan functioneren. Een plaats waar mensen hun bijdragen kunnen leveren, bijdragen van anderen kunnen lezen en eventueel becommentariëren.

5.3. Boek

Een andere ambitie is om een boek te schrijven dat een leesbare samenvatting is van de onderzoeksresultaten. Wij denken daarbij aan een boek dat vergelijkbaar is met *Bedreigd Bestaan*, dat ook een zeer leesbare samenvatting en overzicht was van de onderliggende onderzoeksrapporten.

Het boek is een aanvulling op de informatie die beschikbaar is op de website. De kwaliteit van de uitgave moet aansluiten bij de ambities en opzet van het gehele project.

Het boek zou in 2009 moeten verschijnen om te markeren dat Noord-Groningen na vijftig jaar opnieuw het onderwerp is geweest van een breed opgezette studie. Wellicht met een minder somber perspectief, maar wel met een grote relevantie voor mensen, bedrijven en overheden in het gebied.

5.4. Film/documentaire

Er zijn zeer voorlopige verkennende gesprekken gevoerd met RTV Noord om te kijken of er een documentaire zou kunnen worden gemaakt. De uitvoering en coördinatie van dit onderdeel valt buiten het project. Toch willen wij het hier noemen omdat er veel afstemming en overleg zal plaatsvinden met RTV Noord. In overleg met RTV Noord zullen de plannen voor dit onderdeel in de volgende fase worden geconcretiseerd.

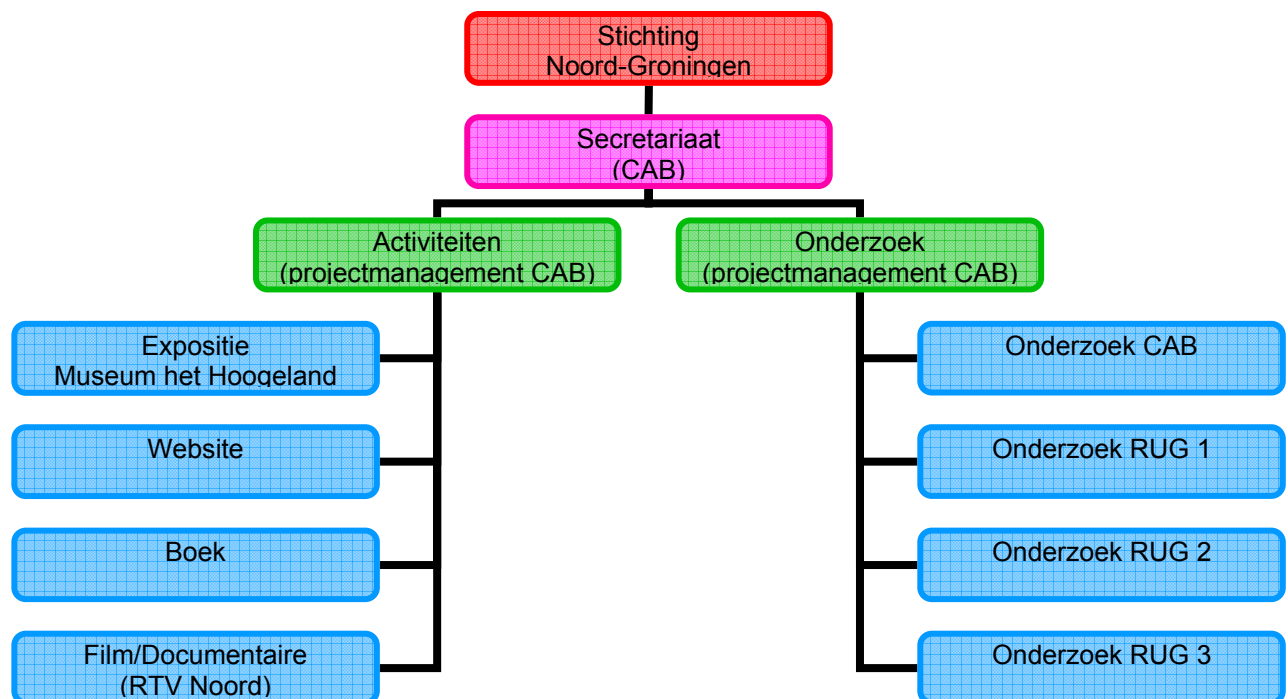
Hoofdstuk 6 Organisatie

Om het nieuwe project Bedreigd Bestaan te doen slagen, is een gedegen organisatie noodzakelijk. In dit hoofdstuk wordt weergegeven hoe deze organisatie zal worden vormgegeven.

6.1. Stichting Bedreigd Bestaan

Voor het project Bedreigd Bestaan zal een stichting worden opgericht. De stichting functioneert als opdrachtgever voor de onderzoeken en andere projectactiviteiten. Het bestuur van de stichting zal door een aantal personen uit het comité van aanbeveling worden bemenst. Naast het opdrachtgeverschap zal de stichting ook verantwoordelijk zijn voor de fondsenwerving voor het project.

De constructie met een stichting garandeert bovendien een onafhankelijk opdrachtgeverschap. Daarmee kan worden voorkomen dat het onderzoek te veel naar de politiek-bestuurlijke beleidsagenda wordt getrokken.

6.2. Projectmanagement

Het projectsecretariaat en het projectmanagement zal door de Stichting Bedreigd Bestaan worden uitbesteed aan het CAB. De taak van het projectmanagement valt uiteen in twee thema's. De projectleider is verantwoordelijk voor de coördinatie van de verschillende activiteiten zoals die in het linkerdeel van het schema zijn weergegeven. Daarnaast is de projectleider verantwoordelijk voor de coördinatie van het wetenschappelijk onderzoek. De inhoudelijke verantwoordelijkheid ligt bij een 'curatorium' van vertegenwoordigers van verschillende faculteiten van de RUG.

Het projectmanagement is verantwoordelijk voor het eindresultaat van Bedreigd Bestaan, namelijk een bundeling van de verschillende deelonderzoeken in de vorm van een boek. Het projectmanagement zal er dus voor moeten waken dat de deelonderzoeken duidelijk verband met elkaar blijven houden en niet te veel uiteenvallen in afzonderlijke onderzoeken. Bovendien moet zij erop toezien dat onderzoeken elkaar niet overlappen, zodat er geen dubbel werk wordt verricht en bewoners bijvoorbeeld niet meerdere malen worden ondervraagd.

6.3. Publiciteit

Om het onderzoek bekendheid te geven, het onderwerp te doen leven onder de bevolking en bestuurders en om sponsors mogelijkheden tot exposure te bieden, zullen er een aantal publiciteitsacties ondernomen worden. Voorbeelden hiervan zijn het organiseren van een tentoonstelling in het Hoogeland Museum, het organiseren van lezingen, het verspreiden van persberichten en het schrijven van artikelen. Daarnaast zal er een website worden opgezet met daarop onder andere informatie over het onderzoek, informatie over Bedreigd Bestaan 1959, informatie en foto's van Noord-Groningen van de afgelopen vijftig jaar en een online forum. Bovendien zal de website mogelijkheden bieden tot het houden van een webenquête.

De publiciteit rondom het project valt ook onder de verantwoordelijkheid van de projectmanager. Deze treedt daarin samen op met het bestuur van de stichting, die een eindverantwoordelijkheid heeft als het gaat om communicatie en publiciteit.

6.4. Comité van aanbeveling en Stichtingsbestuur

Het comité van aanbeveling is bij het vooronderzoek gevormd en bestaat uit personen die betrokken zijn bij het gebied Noord-Groningen en de thema's die in Bedreigd Bestaan spelen. De samenstelling van het comité van aanbeveling is een afspiegeling van maatschappelijke organisaties, overheden en de universiteit.

Het is de bedoeling dat een deel van het Comité van aanbeveling zitting zal gaan nemen in het stichtingsbestuur dat gevormd gaat worden. De op te richten stichting zal zich gaan bezig houden met fondsenwerving en zal als opdrachtgever voor het onderzoek gaan functioneren.

6.5. Curatorium

Het curatorium bestaat uit vertegenwoordigers van drie faculteiten van de Rijksuniversiteit Groningen: de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, de faculteit Letteren (regionale geschiedenis) en de faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen (sociologie). Het curatorium is verantwoordelijk voor de academische kwaliteit van het onderzoek. De faculteiten zullen in ieder geval één van de deelonderzoeken op zich nemen. Zij zullen direct betrokken zijn bij onderzoek door promovendi en doctoraal studenten.

Het curatorium bestaat uit de volgende personen:

- Prof. Dr. J. van Dijk, hoogleraar regionale arbeidsmarktanalyse
- Prof. Dr. M.G.J. Duijvendak, hoogleraar regionale geschiedenis

- Dr. A.C. Glebbeek, universitair hoofddocent arbeidssociologie

De personen zullen een onderzoeksopzet uitwerken voor hun specifieke vakgebied. Deze onderzoeksopzetten zullen door de stichting moeten worden geaccordeerd om ze te kunnen financieren uit het onderzoeksbudget van de stichting. Zoals in het volgende hoofdstuk verder zal worden uitgewerkt gaan wij uit van een projectplanning van twee jaar – halverwege 2008 tot halverwege 2010. Voor deze periode kunnen onderzoeksvoorstellen worden ingediend die eind 2009 met een onderzoeksrapport zullen moeten worden afgerond.

6.6. Burgemeesterforum

Het burgemeestersforum is bedoeld om tussentijds de uitkomsten te kunnen voorleggen aan een panel van burgemeesters. De burgemeesters zijn hier bedoeld als de vertegenwoordigers van de burgers uit de gemeenten. Niet als plaatsvervangers van de burgers, die worden immers nadrukkelijk betrokken bij het onderzoek, maar als de publieke vertegenwoordigers van de burgers. Burgemeesters hebben bovendien een positie die hen in staat stelt om in politieke discussies boven de partijen te staan.

Dit burgemeestersforum heeft daarmee de taak om het onderzoek en de uitkomsten daarvan te beoordelen in termen van belang voor de bewoners en lokale beleidsontwikkelingen.